

"Enhancing Age-Friendly Urban Spaces Based on The Right to Health Approach Using Spatial Analysis: The Case of Asghar Khan Neighborhood in Urmia"

Ali Mosayyebzadeh¹, Reza Hosseinzadeh²

- 1. Corresponding Author, Department of Urban Planning, Faculty of Architecture, Urban Planning and Art, Urmia University, Urmia, Iran. E-mail: a.mosayyebzadeh@urmia.ac.ir
- 2. Department of Urban Planning, Faculty of Architecture, Urban Planning and Art, Urmia University, Urmia, Iran. E-mail: st_r.hosseinzadeh@urmia.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: Research Article</p> <p>Article history: Received: 03 March 2025 Revised: 25 May 2025 Accepted: 27 October 2025 Published: 05 May 2026</p> <p>Keywords: Age friendly city, The right approach to health, Urmia city, Asgar khan District, Space Syntax model.</p>	<p>Introduction Simultaneous growth of ageing and urbanization has intensified the increase of urban elderly populations and economic, social, and health challenges. Achieving the right to health and urban health equity requires fair service distribution and attention to social and psychological factors. Iran is rapidly moving toward population ageing. Asgarkhan neighborhood of Urmia faces physical deficiencies. This study, through spatial analysis, examines age-friendly space improvement and its relationship with local sustainable development patterns processes impacts comprehensively.</p> <p>Materials and Methods This descriptive-analytical study was conducted with the aim of evaluating elderly accessibility quality to services and public spaces in the Asgarkhan neighborhood of Urmia. The statistical population included 3,338 elderly people over 60 years, of whom 344 individuals were selected using the Cochran formula. Data were collected through questionnaires and analyzed using the Space Syntax model and ArcGIS. Access to services, transportation, public spaces, urban furniture, and green spaces was assessed, ideal and inefficient points were identified, and improvement strategies for future urban planning were proposed.</p> <p>Results The results of land-use analysis in the Asgarkhan neighborhood indicate that active commercial and service edges, by facilitating accessibility and strengthening social interactions, enhance elderly quality of life, while the shortage of healthcare land uses remains challenging. Space layout analysis and Space Syntax indicators confirmed the role of main streets, key nodes, and Isovist in social interactions. However, questionnaires revealed weaknesses in age-friendly spaces, urban furniture, health services, and educational programs, highlighting the necessity of design reconsideration.</p> <p>Conclusion The results of land-use analysis in the Asgarkhan neighborhood indicate that active commercial and service edges, by facilitating accessibility and strengthening social interactions, enhance elderly quality of life, while the shortage of healthcare land uses remains challenging. Space layout analysis and Space Syntax indicators confirmed the role of main streets, key nodes, and Isovist in social interactions. However, questionnaires revealed weaknesses in age-friendly spaces, urban furniture, health services, and educational programs, highlighting the necessity of design reconsideration.</p>

Cite this article: Mosayyebzadeh, A., Hosseinzadeh, R. (2026). Enhancing Age-Friendly Urban Spaces Based on the Right to Health Approach Using Spatial Analysis: The Case of Asghar Khan Neighborhood in Urmia. *Journal of Urban Space and Social Life*, 5 (16), 108-87. <https://doi.org/10.22034/jprd.2025.65548.1172>

© The Author(s).

DOI: <https://doi.org/10.22034/jprd.2025.65548.1172>

Publisher: University of Tabriz.

Introduction

The global population is currently facing two major changes, namely aging and the expansion of urbanization, which has led to significant elder growth in urban areas (Rezaei et al., 1402: 5). According to forecasts, by 2050 the number of people over 80 will reach 379 million and the urban population will almost double (Felip et al, 2021: 1). These changes pose challenges in the areas of economic, health and social systems and increase the need to pay attention to the right to health. Urban Health Equity makes equitable distribution of health services essential for improving the health of the community (Samdi et al., 1401: 2). Iran is rapidly moving towards old age and the percentage of the population over 60 is expected to increase from 8% in 2011 to more than 26% by 2050 (Mohammadzadeh et al., 1403: 8). Activity theory emphasizes that active participation in physical and mental activities can help strengthen the health of the elderly (kermi et al., 1402: 3). In this regard, the Asgar Khan neighborhood in Urmia faces physical and spatial challenges that negatively affect the quality of life of the elderly. The design of public and private spaces in the neighborhood should be such that it prioritizes the needs of the elderly, and the revival of these spaces can help strengthen social ties and increase social sustainability. The research analyzes the spaces in the Asgar Khan neighborhood with the aim of identifying the specific needs of the elderly and providing solutions to promote these spaces in order to create an elderly-friendly environment and will examine the social and sustainable effects of these changes on the overall neighborhood. The ultimate goal is to answer the question of what link exists between the promotion of elderly-friendly spaces and local sustainable development in this historical context.

Materials and Methods

The study was conducted in a descriptive-analytical manner with the aim of examining the quality of access to services and public spaces in the asgharkhan neighbourhood of Urmia. According to the 1395 census, out of a total of 21,324 residents in the neighbourhood, 3,338 (15.06 percent) are elderly over 60 years of age who were selected as the statistical community of study. Using the Cochran formula and taking into account the error of 0.5%, 344 people were randomly selected to collect quality information related to service satisfaction, quality of public spaces, educational programs and social support. The research also analyses the quality of access and urban services using the space layout model and ArcGIS maps. In this regard, the ideal and non-ideal points of the neighbourhood will be identified and based on field data and evaluation of service quality, efforts are made to strengthen the ideal points and reduce the problems of non-ideal points. The process includes checking access to health services, public spaces and public transport, as well as analysing the quality of furniture and green space. Finally, by collecting information through the questionnaire, strategic proposals will be made to improve the status of non-ideal points.

Results

Analysis of land use data in the Asgar Khan neighbourhood shows that the presence of active commercial and service edges can help improve the quality of life of residents, especially the elderly. However, the lack of therapeutic uses in the neighbourhoods can pose challenges for the elderly and make the need to develop these services necessary. Also, the high-quality green space available, especially the Shokofe park, can provide a suitable platform for the social activities of the elderly. The spatial structure of the neighbourhoods was examined using the space layout model and Space Syntax indicators. Analysis of key traffic and demographic points showed that these points help facilitate social interactions and movement of residents. Also, the evaluation of crossings using soviet indicators showed that the main crossings and social gathering spaces play an important role in the formation of social interactions. However, the results of the questionnaires indicate the unfavourable state of the elderly-friendly spaces and the lack of special educational programs for the group, which highlights the urgent need for improvement in this area. Also, the quality of urban furniture and existing health services have scored less than 3 points, indicating the mismatch of infrastructure with the needs of the elderly. This study seeks to identify and implement the indicators of the elderly-friendly city, which not only increases the quality of life of this group, but also contributes to the overall sustainability of the neighbourhoods and the city of Urmia. Due to the worn-out fabric and existing social challenges, creating suitable spaces for the elderly can lead to the revival of neighbourhoods and the strengthening of social interactions between all age groups. This comprehensive and integrated approach achieves the goals of a sustainable city and improves the quality of life in the Asgar Khan neighbourhoods.

Conclusion

Research in the Asghar Khan neighbourhoods shows the unfavourable situation of age-friendly spaces and the urgent need to improve infrastructure and services. Data analysis indicates that healthcare, educational and social applications are inadequate for the elderly and their average quality of life score is less than 3. Identifying spatial strengths and weaknesses using the space layout model indicates the existence of key axes to improve the quality of life and social interactions that can serve as platforms for senior activities. To improve the living conditions of the elderly, there is a need to adopt comprehensive and multilateral strategies. The design of suitable public spaces, such as parks and social gathering points, will help increase physical activity and reduce the feeling of isolation. Also, establishing health centres near the place of residence and holding special educational and cultural programs for the elderly can help improve their quality of life. Practical suggestions include creating local social networks, designing safe walking routes, holding cultural events and educating families about the needs and rights of the elderly. By implementing these strategies, it is possible to provide a suitable environment for the elderly to live in the Asghar Khan neighbourhood.

ارتقای فضاهای شهر دوستدار سالمند مبتنی بر رویکرد حق بر سلامت با بهره گیری از تحلیل فضایی در محله عسگرخان ارومیه

علی مصیب زاده^۱، رضا حسین زاده^۲

۱. نویسنده مسئول، دانشیار، گروه شهرسازی، دانشکده معماری، شهرسازی و هنر، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران. رایانامه: a.mosayyebzadeh@urmia.ac.ir

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه شهرسازی، دانشکده معماری، شهرسازی و هنر، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران. رایانامه: st_r.hosseinzadeh@urmia.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله علمی پژوهشی	هدف: افزایش همزمان سالمندی و شهرنشینی، رشد جمعیت سالمندان شهری و چالش‌های اقتصادی، اجتماعی و سلامت را تشدید کرده است. تحقق حق بر سلامت و عدالت شهری مستلزم توزیع عادلانه خدمات و توجه به عوامل اجتماعی و روانی است. ایران با شتاب به سوی سالمندی می‌رود. محله عسگرخان ارومیه با نارسایی‌های کالبدی مواجه است. پژوهش حاضر با تحلیل فضایی، ارتقای فضاهای دوستدار سالمند و ارتباط آن با توسعه پایدار محلی را بررسی می‌نماید.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۱۳	روش پژوهش: این پژوهش توصیفی-تحلیلی با هدف ارزیابی کیفیت دسترسی سالمندان به خدمات و فضاهای عمومی محله عسگرخان ارومیه انجام شد. جامعه آماری شامل ۳۳۳۸ سالمند بالای ۶۰ سال بود که ۳۴۴ نفر با فرمول کوکران انتخاب شدند. داده‌ها از پرسشنامه گردآوری و با مدل چیدمان فضا و ArcGIS تحلیل شد. دسترسی به خدمات، حمل‌ونقل، فضاهای عمومی، مبلمان و فضای سبز ارزیابی و نقاط ایده‌آل و ناکارآمد شناسایی و راهبردهای برای برنامه‌ریزی شهری آینده بهبود پیشنهاد شد.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۳/۰۴	نتایج: نتایج تحلیل کاربری اراضی محله عسگرخان نشان می‌دهد لبه‌های فعال تجاری و خدماتی با تسهیل دسترسی و تقویت تعاملات اجتماعی، کیفیت زندگی سالمندان را ارتقاء می‌دهند، اما کمبود کاربری‌های درمانی چالش‌زا است. تحلیل چیدمان فضا و شاخص‌های Space Syntax نقش معابر اصلی، نقاط کلیدی را در تعاملات اجتماعی تأیید کرد. با این حال، پرسشنامه‌ها ضعف فضاهای دوستدار سالمند، مبلمان شهری، خدمات بهداشتی و برنامه‌های آموزشی و ضرورت بازنگری طراحی را نشان داده است.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۰۵	نتیجه گیری: نتایج پژوهش در محله عسگرخان بیانگر وضعیت نامطلوب فضاهای دوستدار سالمند و ناکافی بودن زیرساخت‌های درمانی، آموزشی و اجتماعی است؛ به‌گونه‌ای که میانگین کیفیت زندگی سالمندان کمتر از ۳ گزارش شد. تحلیل چیدمان فضا محورهای مستعد ارتقای تعاملات اجتماعی را آشکار ساخت. بهبود شرایط مستلزم راهبردهای جامع شامل طراحی فضاهای عمومی مناسب، توسعه مراکز بهداشتی محلی، مسیرهای پیاده‌روی ایمن، برنامه‌های فرهنگی و آموزشی و تقویت شبکه‌های اجتماعی محلی برای سالمندان ساکن محله عسگرخان ارومیه است.
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۲/۱۵	
کلیدواژه‌ها: شهر دوستدار سالمند، رویکرد حق بر سلامت، شهر ارومیه، محله عسگرخان، مدل چیدمان فضا.	

استناد: مصیب زاده، علی و حسین زاده، رضا؛ (۱۴۰۵). ارتقای فضاهای شهر دوستدار سالمند مبتنی بر رویکرد حق بر سلامت با بهره گیری از تحلیل فضایی در

محله عسگرخان ارومیه. *فضای شهری و حیات اجتماعی*، ۵ (۱۶)، ۱۰۸-۸۷.

<https://doi.org/10.22034/jprd.2025.65548.1172>

ناشر: دانشگاه تبریز.

© نویسندگان.

مقدمه

روند جهانی سالمندی و شهرنشینی، منجر به رشد چشمگیر جمعیت سالمندان در مناطق شهری شده است (رضایی، تدیون و جوانبخت قهاراخی، ۱۴۰۲: ۵). تغییرات عمده در ساختار سنی جمعیت، شامل افزایش جمعیت سالخورده و جوان، همراه با مهاجرت و شهرنشینی، موجب بازتوزیع فضایی گسترده شده است (کرمی، ۱۴۰۱: ۲). مطابق گزارش‌ها، برای نخستین بار جمعیت افراد بالای ۶۵ سال از کودکان زیر ۵ سال بیشتر شده و پیش‌بینی می‌شود که تا سال ۲۰۵۰ تعداد سالمندان بالای ۸۰ سال به ۳۷۹ میلیون نفر برسد (فیلیپ، روآ و کوئیدی، ۱۴۰۰: ۱). همچنین هر سال ۶۰ میلیون نفر به جمعیت شهری افزوده می‌شود که این امر باعث دو برابر شدن جمعیت شهری تا سال ۲۰۵۰ خواهد شد (رضایی و همکاران، ۱۴۰۲: ۵) و پیامدهایی همچون فشار بر سیستم سلامت و چالش‌های اقتصادی و اجتماعی در پی دارد (ژانگ، وو، ووو، لیو و یانگ، ۱۴۰۲: ۱). در ایران نیز مطابق سرشماری‌ها، تا سال ۱۴۱۰ حدود ۲۵ تا ۳۰ درصد جمعیت کشور بالای ۵۰ سال خواهند بود (گودرزی، ملکی و خدابخشی، ۱۴۰۲: ۴). پدیده سالمندی که به گفته سازمان بهداشت جهانی از سن ۶۰ سالگی آغاز می‌شود، در ایران با سرعت بالایی در حال وقوع است و سهم جمعیت سالمند از ۸ درصد در ۲۰۱۱ به بیش از ۲۶ درصد در سال ۲۰۵۰ خواهد رسید. این موضوع، لزوم توجه به نیازها و توانایی‌های سالمندان را در طراحی محیط زندگی افزایش می‌دهد. از دست رفتن نقش‌های اجتماعی باعث کاهش حس هدف، هویت و تعلق در سالمندان شده و طراحی محیط متناسب می‌تواند موجب افزایش رضایتمندی شود (معروفی، زربادی پور، محمدی، علیزاده و مطلبی، ۱۴۰۲: ۵؛ رضایی، تدیون و جوانبخت قهاراخی، ۱۴۰۲: ۵؛ کرمی و همکاران، ۱۴۰۳: ۳). شهر به عنوان بستر زیست انسان، تأثیر مستقیم بر کیفیت زندگی دارد و نیاز به فضاهای آرام و مناسب برای سالمندان بیش از پیش احساس می‌شود (رحمتی و محمدی، ۱۴۰۱: ۱۳۰). در شرایطی که تنهایی و انزوای اجتماعی بیش از فقر و بیماری در سالمندان ایران مطرح است، فضاهای عمومی مانند خیابان‌ها می‌توانند نقش مؤثری در ارتقاء سلامت روانی و جسمی آنان ایفا کنند. در پاسخ به چالش‌های ناشی از افزایش جمعیت سالمند و ناهماهنگی محیط‌های شهری با نیازهای آنان، رویکردهای جهانی و سیاست‌هایی مانند «حق به سلامت» و مفهوم «شهر دوستدار سالمند» به‌عنوان راهکارهای کلان مطرح شده‌اند. حق به سلامت یکی از حقوق اساسی شهروندان است که شامل دسترسی به عوامل تعیین‌کننده سلامت از جمله امنیت، تغذیه مناسب، مسکن و حمل‌ونقل عمومی می‌شود. در این چارچوب، عدالت در سلامت شهری به معنای حذف تفاوت‌های سیستماتیک در وضعیت سلامت بر اساس معیارهای اجتماعی و اقتصادی تعریف می‌شود. نظریه فعالیت نیز تأکید دارد که مشارکت فعال سالمندان در فعالیت‌های ذهنی و جسمی می‌تواند سلامت آنان را تقویت کند (کرمی و همکاران، ۱۴۰۲: ۳). در نتیجه، مناسب‌سازی فضاهای شهری و فراهم آوردن زمینه برای حضور اجتماعی سالمندان، از ضروریات اساسی در جهت ارتقاء کیفیت زندگی آنان محسوب می‌شود. مفهوم «شهر دوستدار سالمند» که توسط سازمان بهداشت جهانی تدوین شده، چارچوبی بین‌المللی برای تحقق این هدف فراهم می‌آورد. در چنین شهری، سالمندان و دیگر گروه‌های سنی به طور برابر از حقوق شهروندی بهره‌مند بوده و محیط‌های شهری به گونه‌ای طراحی می‌شوند که سالمندان بتوانند با استقلال یا حداقل وابستگی از خدمات استفاده کنند (رحمتی و محمدی، ۱۴۰۱: ۱۳۰). این شهرها با بهینه‌سازی بهداشت، مشارکت و امنیت، بستر سالمندی فعال را فراهم کرده و موجب کاهش انزوا، ارتقاء حس تعلق، و حفظ توانایی‌های فیزیکی و شناختی می‌گردند. بر اساس دیدگاه اکولوژیکی سالمندی، شهرهای دوستدار سالمند ارتباط مؤثری میان فرد، اجتماع و محیط فیزیکی برقرار می‌کنند و هشت محور کلیدی شامل فضاهای بیرونی، حمل‌ونقل، مسکن، مشارکت اجتماعی، احترام و شمول اجتماعی، مشارکت مدنی و اشتغال، ارتباطات و اطلاعات، و خدمات سلامت را در بر می‌گیرند (حسینقلی‌زاد و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۷۲).

محله تاریخی عسگرخان در شهر ارومیه به عنوان نمونه موردی، به دلیل مجاورت با دروازه شهر، دارای موقعیتی ویژه برای تعاملات اجتماعی، بازارهای فصلی و آرامش محیطی بوده، اما امروزه با رشد سریع شهری و افزایش تراکم جمعیت، ویژگی‌های فرهنگی و کالبدی آن دستخوش تغییر شده است. خیابان‌های قدیمی مانند سیروس (طالقانی امروزی) و کوچه‌های باریک جای خود را به خیابان‌های جدید و شبکه معابر متراکم داده‌اند. ساخت‌وسازهای بی‌رویه، تفکیک اراضی بزرگ به قطعات کوچک، و کمبود

فضای عمومی موجب افزایش فشار بر زیرساخت‌ها و کاهش کیفیت زندگی شده است. این محله با چالش‌هایی چون فرسودگی بافت، تداخل حرکت سواره و پیاده، و کاهش تعاملات اجتماعی روبرو است و نیازمند بازآفرینی شهری با نگاه انسانی، به‌ویژه برای سالمندان و گروه‌های آسیب‌پذیر می‌باشد. با توجه به رشد سریع شهری و تغییرات کالبدی در محله عسگرخان، ساختار اجتماعی و فرهنگی آن نیز دچار دگرگونی شده است. محله‌ای که زمانی با خانه‌های بزرگ، حیاط‌دار و ساکت شناخته می‌شد، امروز با ازدحام، تراکم بالا و کمبود فضاهای عمومی روبه‌روست. افزایش ساخت‌وساز، تفکیک زمین‌های قدیمی به قطعات کوچکتر و ناکارآمدی زیرساخت‌های ارتباطی، کیفیت زیستی ساکنان، به‌ویژه سالمندان را تحت تأثیر قرار داده است. با کاهش تعاملات اجتماعی و دور شدن محله از مرکز توجه شهری، نیاز به بازآفرینی فضاها با رویکردی انسان‌محور بیش از پیش احساس می‌شود؛ رویکردی که بتواند نه تنها گذشته فرهنگی و هویتی این محله را حفظ کند، بلکه زمینه‌ساز ارتقای کیفیت زندگی برای همه گروه‌های سنی باشد. به‌منظور دستیابی به اهداف پژوهش، این مطالعه با تمرکز بر ایجاد فضاهای شهری دوستدار سالمند، در پی ارتقاء فضاهای موجود به‌گونه‌ای است که نه تنها نیازهای سالمندان را پاسخ دهد، بلکه به بهبود کیفیت زندگی کلیه گروه‌های سنی نیز منجر شود. در این راستا، پژوهش حاضر تلاش می‌کند به این پرسش پاسخ دهد که آیا میان ارتقاء فضاهای دوستدار سالمند و بهبود کلی فضاهای محلی برای تمامی گروه‌های سنی، ارتباط مستقیم و معناداری وجود دارد؟ همچنین بررسی می‌شود که آیا ساختار گانیک و تاریخی محله و ویژگی‌های خاص بافت آن می‌تواند بر افزایش تعاملات اجتماعی سالمندان در محیط محلی تأثیرگذار باشد یا خیر.

پیشینه پژوهش

سالخوردگی جمعیت و عدالت فضایی

شهرنشینی و سالخوردگی جمعیت پدیده سالمندی یک مسیر طبیعی است که در آن تغییرات فیزیولوژیکی و روانی که سالمندی فیزیولوژیکی با سالمندی روانی و سالمندی اجتماعی در یک فرد به صورت همزمان روی دهد. چون ممکن است فردی از نظر زیستی و جسمی سالمند تلقی شود اما از نظر روان شاختی خود را جوان احساس کند. این موضوع یکی از مهم‌ترین مسائل جمعیتی است که تقریباً در همه کشورهای جهان در حال وقوع است (موسوی، بهرامی جعفر و دوستمردی، ۱۴۰۰: ۵) و توجه به جایگاه و نقش سالمندان در نظام برنامه‌ریزی شهری و معماری، از ارکان بنیادین در فرآیند طراحی و توسعه شهرها به شمار می‌رود. این امر نه تنها در راستای تحقق شهرهای دوستدار سالمند اهمیت می‌یابد، بلکه با تحولات جمعیتی، تغییرات در ساختار سنی کشور و پدیده رو به گسترش سالمندی جمعیت شهری نیز هم‌راستا است. در این چارچوب، ایده توسعه جوامع دوستدار سالمند نخستین بار از طریق مجموعه‌ای از برنامه‌های سیاست‌گذاری شده توسط سازمان بهداشت جهانی در دهه ۱۹۹۰ و اوایل سده بیست‌ویکم مطرح شد. تمرکز اصلی این رویکرد، مفهوم «پیری فعال» بود که نخستین بار در سال ۱۹۹۹ توسط سازمان ملل متحد، اتحادیه اروپا و سازمان جهانی بهداشت تعریف گردید. سازمان جهانی بهداشت در سال ۲۰۰۲ تأکید کرد که پیری فعال به معنای آن است که سالمندان باید فرصت مشارکت در عرصه‌های اجتماعی، فرهنگی، معنوی، اقتصادی و مدنی را دارا باشند. در این میان، یکی از ابعاد اساسی روند سالمندی جمعیت، پیوند تنگاتنگ آن با فرآیند شهرنشینی است. در حال حاضر، بیش از ۵۵ درصد جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کنند و پیش‌بینی می‌شود این میزان تا سال ۲۰۵۰ به ۶۸ درصد برسد. این روند تلفیقی از سالمندی جمعیت و رشد شهرنشینی، بر ضرورت تبدیل شهرها به محیط‌هایی کارآمدتر، فراگیرتر و مناسب‌تر برای زندگی سالمندان و افراد کم‌توان تأکید می‌گذارد. به همین دلیل، طراحی محیط‌های شهری و روستایی باید با در نظر گرفتن نیازهای جمعیت سالمند، به گونه‌ای پاسخگو، انعطاف‌پذیر و آینده‌نگر صورت گیرد. از این منظر، پدیده سالخوردگی جمعیت نه تنها یک تغییر جمعیتی چشمگیر، بلکه یک چالش کلیدی در حوزه برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری شهری محسوب می‌شود. (موسویو همکاران، ۱۴۰۰: ۸؛ فیروزجاه و همکاران، ۱۴۰۳: ۶)

مفهوم عدالت از زوایای گوناگون قابل بررسی است و همین چندلایگی، بروز مفاهیمی چون عدالت اجتماعی، عدالت فضایی، عدالت جغرافیایی و عدالت محیطی را ممکن ساخته است. عدالت اجتماعی ناظر بر توزیع منصفانه منابع، خدمات و فرصت‌ها در بستر جامعه و مبتنی بر اصل برخورد عادلانه با افراد و گروه‌هاست. در این میان، سازماندهی فضا به‌عنوان یکی از ابعاد بنیادی

شکل‌گیری جوامع انسانی، بازتاب‌دهنده روابط اجتماعی و نمود عینی تعاملات و ساختارهای قدرت در بستر کالبدی شهر است. عدالت فضایی به‌عنوان پیونددهنده عدالت اجتماعی و فضای شهری، بستری تحلیلی برای فهم چگونگی توزیع نابرابر منابع و امکانات در سطح جغرافیای شهری فراهم می‌آورد. از این منظر، بررسی تعاملی میان فضا و اجتماع، گامی اساسی در شناسایی ریشه‌های بی‌عدالتی اجتماعی و تدوین سیاست‌هایی کارآمد در جهت کاهش یا رفع این نابرابری‌ها به‌شمار می‌رود. عدالت فضایی در شهر به معنای توزیع منصفانه خدمات، زیرساخت‌ها و منابع میان مناطق مختلف شهری و تأمین فرصت‌های برابر برای تمامی شهروندان در دسترسی به آن‌هاست. فقدان این عدالت منجر به بروز بحران‌های اجتماعی و شکل‌گیری مسائل پیچیده فضایی می‌شود که چالش‌هایی جدی در مسیر توسعه پایدار و همگرا ایجاد خواهد کرد. (صمدی، احمدیان و بندرآباد، ۱۴۰۲: ۹).

شهر دوستدار سالمند

از اوایل دهه ۲۰۰۰ یک جنبش جهانی سازگار با سالمندان با هدف و آرزوی ایجاد محیط‌ها و سیستم‌های مناسب در درون محلات برای حمایت از سالمندان جهت افزایش طول عمر و زندگی سالم بوجود آمد. شهرهای مناسب برای سالمندان، که از اصطلاح لاتین Age-friendly Cities نشأت می‌گیرد، به شهرهایی اطلاق می‌شود که زیرساخت‌های ضروری برای رفاه سالمندان را فراهم کرده و قابلیت تسهیل مشارکت فعال و حمایت از آن‌ها را دارند. این شهرها همچنین باید به سالمندان حس ارزشمندی و اهمیت بدهند (محمود زاده و همکاران، ۱۴۰۳: ۸). سازمان بهداشت جهانی ابتدا یک پروژه تحقیقاتی را که تجربیات افراد سالمند را که در محیط‌های شهری زندگی می‌کنند بررسی می‌کرد، رهبری کرد. سرانجام جنبش شهر دوستدار سالمند توسط سازمان بهداشت جهانی در سال ۲۰۰۷ میلادی مطرح و بسیار مورد استقبال قرار گرفت. سازمان بهداشت جهانی شهرهای دوستدار سالمند را شهرهایی توصیف کرد که در آنها سیاست‌ها، خدمات، تنظیمات و ساختارها به منظور ارتقای سلامت مشارکت امنیت سالمندان و در یک کلام برای ارتقای کیفیت زندگی افراد سالمند تغییر کند (گرینفیلد و بافل، ۱۴۰۱: ۱۶۱).

جدول ۱- تاریخچه اجمالی شهر دوستدار سالمند منبع: (فیروزجاه و همکاران، ۱۴۰۳: ۷)

بحث درباره تأمین امنیت محیطی برای افراد سالم (۱۹۹۰)
مطرح شدن مبحث سالمندان فعال توسط اتحادیه اروپا و سازمان بهداشت جهانی (۱۹۹۹)
مبحث شهرهای دوستدار سالمند جهانی توسط سازمان بهداشت جهانی (۲۰۰۵)
انتشار کتاب شهرهای دوستدار سالمند جهانی توسط سازمان بهداشت جهانی (۲۰۰۷)
پیشنهاد ایجاد کمیسیون‌های دوستدار سالمندی در آمریکا (۲۰۰۹)
ایجاد شبکه جهانی شهرهای دوستدار سالمند توسط سازمان بهداشت جهانی، تلاش برای اجرای سیاست‌های مطرح شده در سال ۲۰۰۷ (۲۰۱۰)
تلاش ۱۸ کشور و چندین دانشگاه در سراسر دنیا در راستای توسعه شهر دوستدار سالمند (۲۰۱۲)

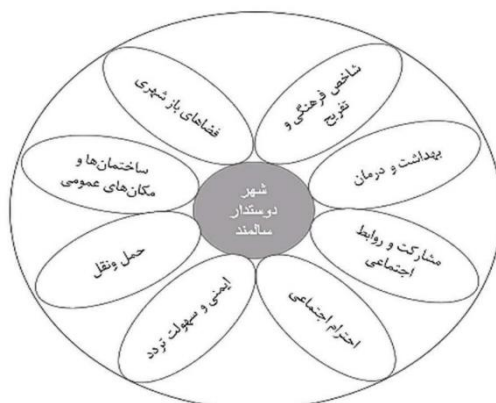
سازمان بهداشت جهانی شبکه‌ای جهانی از شهرها و جوامع دوستدار سالمند را در سطح بین‌المللی ایجاد کرده است تا به تبادل اطلاعات، دانش، روش‌ها و تجربیات بپردازد و در راستای بهبود زیرساخت‌های فیزیکی مانند مسکن، فضاهای عمومی و ساختمان‌ها و همچنین محیط‌های اجتماعی از قبیل فرصت‌های مدنی و اجتماعی کمک کند. یک شهر دوستدار سالمند محیطی حمایتی فراهم می‌آورد که ساکنان را قادر می‌سازد تا به طور فعال در خانواده‌ها، محله‌ها و جامعه مدنی سالمند شوند و فرصت‌های زیادی برای مشارکت در جامعه در اختیارشان قرار می‌دهد. به عبارت دیگر، این مکان جایی است که افراد سالمند به طور فعال در امور دخالت کرده، مورد احترام قرار می‌گیرند و با خدمات و زیرساخت‌های متناسب با نیازهایشان پشتیبانی می‌شوند (محمودزاده، آقایی هیر و حاتمی، ۱۴۰۳: ۹). شهر دوستدار سالمند باید به صورت ایده‌آل شامل تمامی افراد ساکن در آن باشد و نه فقط سالمندان، بلکه فرصت‌هایی برای همه فراهم کند.

جدول ۲- رویکرد های شهر دوستدار سالمند، منبع (گودرز، ملکی و خدابخشی، ۱۴۰۱: ۶)

نظریه پرداز	عنوان	مفهوم
ادموند بیکن	طراحی شهر	نظامهای حرکتی عامل پیونددهنده کل شهر حرکت پیوسته عامل تجربه فضا
هیلبیر مایکل ای آرث	طراحی چیدمان فضا	ارتباط میان حرکت عمدتاً پیاده و وضعیت فضاهای شهری
فرانسیس تیبالدز	نو پیاده گرایی	تمرکز بر کاهش یا حذف اتومبیل در فضاها
راب کریو	ارائه مجموعه معیارهای مؤثر بر کیفیت مطلوب محیط	اختلاط کاربری مقیاس، انسانی آزادی گردش و قدم زدن تنوع، اجتماعی خوانایی لذت، بصری حس، مکان امنیت، آسایش پیاده کیفیت زندگی
پیتر کالتورپ ۴	باززنده سازی فضاهای با توجه به نمونه های تاریخی فضاها	توجه به مقیاس انسانی اختلاط، کاربری، خوانایی حس مکان، امنیت
کوبین لینچ	الگوی حمل و نقل پایدار	تنوع، مسکن، مقیاس، پیاده فضای، عمومی، حس مکان آموزش عمومی
جین جیکوبز	ارتقای خوانایی و وضوح فضای شهری و روستایی افزایش سرزندگی و تنوع در فضای عمومی و کارایی شهر، توجه به جنبه های اجتماعی و عملکردی خیابان و پیاده روها	ارتقای کیفیت زندگی، سرزندگی، دسترسی، حضور استفاده فعالیت، انطباق حس، مکان امنیت مقیاس انسانی
داندل اپیلارد	تعریف محیط شهری مطلوب و ارائه اهداف برای افزایش قابلیت زندگی	نوع فعالیتی، نظارت سرزندگی پیاده روها ترکیب متنوع ساختمانها اختلاط، اجتماعی انعطاف پذیری فضای سبز مبلمان انتظام خدمات حمل و نقل عمومی
ادموند بیکن	طراحی شهر	قابل زندگی بودن ایمنی سلامتی

در ارزیابی شاخص های شهر دوستدار سالمند، فضاهای بیرونی و ساختمان ها نقشی حیاتی در ارتقاء کیفیت زندگی سالمندان دارند. ویژگی هایی مانند تمیزی و زیبایی محیط، وجود پیاده روهای پهن و هموار، صندلی های راحت، ساختمان های مجهز به آسانسور و سراسی، درهای بزرگ، توالت های عمومی کافی و خدمات رسانی مناسب از عوامل مؤثر در این زمینه اند در شاخص حمل و نقل نیز عواملی چون در دسترس بودن، ارزان بودن، پوشش دهی مناسب، سهولت سوار و پیاده شدن، تناسب وسایل نقلیه با وضعیت سالمندان، رعایت اولویت ها در صندلی و پارکینگ مورد توجه قرار گرفته اند. در حوزه مسکن، قیمت مناسب، امنیت، طراحی تطبیق پذیر با شرایط سالمندان و اطلاع رسانی در خصوص خانه های متناسب از اهمیت بالایی برخوردارند (استصباری و همکاران، ۱۳۹۹: ۸).

شاخص های مشارکت اجتماعی و مدنی بر فراهم آوردن فرصت برای حضور فعال سالمندان در فعالیت های فرهنگی، اجتماعی و معنوی، و همچنین برقراری ارتباط با سایر گروه های سنی و فرهنگی تأکید دارند. از سوی دیگر، احترام به سالمندان و توجه به تجربه های متناقض آنان در جامعه، مانند احساس احترام یا طردشدگی، از موارد کلیدی پروژه شهر دوستدار سالمند است. در زمینه اشتغال، ایجاد فرصت های برابر، آموزش های جدید، عدم تبعیض سنی، و وجود مشاغل متنوع برای سالمندان از اصول اصلی به شمار می آیند. همچنین، اطلاعات و ارتباطات باید شفاف، در دسترس، خوانا و با امکانات دیجیتال مناسب طراحی شوند. نهایتاً، خدمات سلامت و حمایت های اجتماعی باید گسترده، قابل دسترس، و با کیفیت بالا در اختیار سالمندان قرار گیرند. (حمودزاده، آقایی و حاتمی، ۱۴۰۲: ۴).

شکل ۱- مولفه های کالبدی شهر دوستدار سالمند منبع: (زنگانه و همکاران، ۱۴۰۲: ۸)

کیفیت فضایی در شهر سالم

شهر به عنوان فضایی شناخته می‌شود که با فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی خود معنا پیدا می‌کند. در این راستا، غفلت از سلامت می‌تواند منجر به شیوع بیماری‌ها، ناهنجاری‌های اجتماعی و بی‌نظمی‌های شهری گردد. سلامت یک موضوع چند وجهی است که علاوه بر جنبه‌های جسمی، روانی و اجتماعی، شامل بُعد معنوی نیز می‌شود. این ابعاد به طور متقابل بر یکدیگر تأثیر گذاشته و تحت تأثیر هم قرار می‌گیرند. به گونه‌ای که مشکلات جسمی می‌توانند بر روان فرد تأثیر بگذارند و مشکلات روانی نیز بر جسم او و هر دو این موارد بر جامعه و تنش‌های موجود در آن اثر خواهند داشت (صمدی، احمدیان و بندرآباد، ۱۴۰۱: ۷). به طور کلی، می‌توان سلامت شهری را به عنوان تندرستی جامع جسمی، روانی و اجتماعی تمامی ساکنان یک شهر و همچنین وجود محیط فیزیکی و فضای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی سالم تعریف کرد. از این رو، برنامه‌ریزی برای سلامت شهری به معنای یک فرایند هدفمند است که به منظور تأمین سلامت و تندرستی کامل جسمی، روانی و اجتماعی همه ساکنان شهر انجام می‌شود. این کار با تعیین سیاست‌های مرتبط با سلامت، ایجاد نظام مناسب برای برنامه‌ریزی سلامت شهری و بهبود عوامل اجتماعی، اقتصادی و محیطی در شهر صورت می‌گیرد (مهابادیان و افشاری، ۱۴۰۲: ۷).

جدول ۳- تعاریف ابعاد سلامت منبع: (صمدی، احمدیان و بندرآباد، ۱۴۰۱: ۸)

عبارت از عدم وجود بیماری و نشانه های بیماری و عدم استفاده از مرخصی استعلاجی	سلامت جسمی
سلامت روانی به عواطف و احوال، یعنی به احساسات و افکار ما اطلاق می‌شود و شامل آگاهی و پذیرش طیف گسترده ای از احساسات در خود و دیگران، توانایی نشان دادن آنها، مستقل عمل کردن و توانایی کنار آمدن با مشکلات و مواقع استرس های روزانه است	سلامت روانی
سلامت اجتماعی بدین معناست که جامعه و اجتماع استانداردهایی را برای فعالیت های مطلوب، باتوجه به نقش ها و وظایف اجتماعی انجام دهند. در این رابطه میزان درآمد و چگونگی دسترسی به خدمات مختلف از جمله تعیین کننده ترین عامل اجتماعی مؤثر در سلامت افراد می باشد.	سلامت اجتماعی

در این چارچوب، خیابان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین گونه‌های فضاهای عمومی شهری، جایگاهی محوری در تحقق رویکرد شهرهای دوستدار سالمند دارد و توجه بسیاری از پژوهشگران و متخصصان را به خود جلب کرده است. خیابان‌های شهری نه تنها یکی از عناصر شاخص کالبد شهر به شمار می‌روند، بلکه نقش کلیدی در تسهیل حرکت، تعریف مرزهای محله‌ای و فراهم‌سازی بستر تعاملات اجتماعی ایفا می‌کنند. (شیونگ، لو و هو، ۱۳۹۹). کیفیت مطلوب فضای خیابانی، نقش بسزایی در ارتقاء سلامت جسمی و روانی سالمندان ایفا می‌کند. سالمندانی که در محیط‌هایی با خیابان‌هایی با کیفیت بالا زندگی می‌کنند، از توانایی بیشتری برای انجام فعالیت‌های روزمره برخوردارند و فرصت‌های گسترده‌تری برای گسترش روابط اجتماعی و مشارکت در اجتماع دارند. (دو و هوانگ، ۱۴۰۱: ۲)؛ از این رو، خیابان و فضاهای عمومی متصل به آن، تأثیری تعیین‌کننده بر سلامت کلی سالمندان دارند. با این

حال، نکته حائز اهمیت‌تر، توجه به الزامات طراحی این فضاها بر اساس نیازهای خاص سالمندان است؛ مسئله‌ای که اندیشمندانی چون برتون میچل (۲۰۰۶) نیز بر آن تأکید کرده‌اند. وی معتقد است برای پاسخگویی مؤثر به نیازهای سالمندان، طراحی خیابان باید مبتنی بر شش اصل بنیادین باشد: آشنایی، خوانایی، تمایزپذیری، قابلیت تشخیص، دسترسی‌پذیری، راحتی و ایمنی. (رضایی، تدیون و جوانبخت قهاراختی، ۱۴۰۲: ۹).

در خصوص این مهم مطالعاتی زیادی انجام گرفته است به طور مثال در پژوهشی از پاريجانی و همکاران (۱۴۰۱) که به ارزیابی اثرات زیست‌پذیری شهری بر تحقق شهر دوستدار سالمند در شهر بابل پرداخته‌اند، نتایج نشان داد که وضعیت شاخص‌های زیست‌پذیری و شهر دوستدار سالمند در این شهر نامطلوب بوده و تنها رابطه‌ای ضعیف تا متوسط بین این شاخص‌ها وجود دارد. در همین راستا، غفاری گیلانده و همکاران (۱۴۰۱) نیز در بررسی شاخص‌های شهر دوستدار سالمند در شهر ساری دریافتند که هیچ‌یک از شاخص‌های هشت‌گانه رضایت سالمندان را تأمین نکرده و وضعیت این شاخص‌ها حتی پاسخگوی نیازهای اولیه سالمندان نبوده است. همچنین، استبصاری و همکاران (۱۴۰۱) با تمرکز بر زیرساخت‌های حمل‌ونقل و فضای شهری تهران، به این نتیجه رسیدند که شاخص خدمات سلامت در وضعیت نامطلوبی قرار دارد و بر ضرورت توجه ویژه سیاست‌گذاران برای ارتقای این حوزه تأکید کردند. از سوی دیگر، نظم‌قر و همکاران (۱۴۰۱) نیز در پژوهشی مشابه مجدداً به وضعیت نامناسب شاخص‌های زیست‌پذیری و رابطه ضعیف آن‌ها با تحقق شهر دوستدار سالمند در شهر بابل اشاره کرده‌اند، که یافته‌های آن با پژوهش پاريجانی هم‌راستا است. در سطح بین‌المللی نیز تحقیقات متعددی به چالش‌های سالمندان در محیط شهری پرداخته‌اند. پنگ و همکاران (۲۰۲۲) در شهر داژو چین، نشان دادند که سالمندان با موانع متعددی در استفاده از فضاهای عمومی مواجه‌اند که ناشی از کمبود زیرساخت‌های اجتماعی و طراحی ضعیف شهری است و بر لزوم استانداردسازی چیدمان شهری برای بهبود دسترسی و ایمنی تأکید کرده‌اند. همچنین، لی و همکاران (۲۰۲۲) در پژوهشی در شانگهای دریافتند که کیفیت خیابان‌ها، ایمنی محیطی و تنوع عملکردهای شهری تأثیر مثبتی بر رضایت روانی سالمندان دارد. در پژوهشی دیگر، سیچیانگ وانگ و همکاران (۲۰۲۲) با تمرکز بر منطقه‌ای در هنگ‌کنگ، به این نتیجه رسیدند که ارائه ناعادلانه خدمات اجتماعی و نوسازی شهری، حقوق دسترسی سالمندان به امکانات عمومی را محدود کرده و بر ضرورت برنامه‌ریزی استراتژیک برای ارتقاء حق بر شهر در میان سالمندان تأکید کردند. در همین زمینه، سونگ کی مین و همکاران (۲۰۲۳) در مطالعه‌ای در ونجوی کره جنوبی، عواملی نظیر ایمنی محیط مسکونی، ارتباطات محلی و قیمت مناسب مسکن را در بهبود کیفیت زندگی سالمندان مؤثر دانسته و ایجاد شبکه‌های اجتماعی و گسترش خدمات رفاهی را پیشنهاد داده‌اند. پژوهش حاضر با اتخاذ رویکردی نوآورانه، فراتر از بررسی صرف شرایط فیزیکی و دسترسی سالمندان در فضاهای شهری، به تحلیل چندبعدی و عمیق‌تری از تأثیرات اجتماعی، زیست‌محیطی و ساختاری طراحی فضاهای شهری دوستدار سالمند می‌پردازد. در حالی که بخش قابل توجهی از مطالعات پیشین تمرکز خود را بر ارتقای مؤلفه‌های کالبدی نظیر مبلمان شهری، پیاده‌روها و حمل‌ونقل عمومی معطوف داشته‌اند، این پژوهش با هدف تلفیق رویکردهای عدالت فضایی، ارتقای کیفیت زندگی و دستیابی به شهر پایدار، به بررسی شاخص‌های شهر دوستدار سالمند در مقیاس محله‌ای می‌پردازد. تأکید بر ویژگی‌های بافتی محله عسگرخان ارومیه همچون فرسودگی کالبدی، تراکم جمعیتی بالا، مهاجرت‌پذیری و کاهش تعاملات اجتماعی، نقطه تمایز دیگر این تحقیق است؛ چرا که توجه به بستر اجتماعی-فرهنگی و ساختار فضایی خاص محله، امکان ارائه راهکارهایی بومی‌سازی شده و متناسب با شرایط محلی را فراهم کرده است. افزون بر این، پژوهش حاضر با در نظر گرفتن اثرات مثبت طراحی فضاهای دوستدار سالمند بر سایر گروه‌های سنی، بر ضرورت برنامه‌ریزی بین‌نسلی و تقویت سرمایه اجتماعی در فضاهای عمومی شهری تأکید دارد. در مجموع، وجه تمایز اساسی این پژوهش در رویکرد جامع‌نگر و یکپارچه آن نهفته است؛ به گونه‌ای که با تمرکز هم‌زمان بر ابعاد کالبدی، اجتماعی و زیست‌محیطی، تلاش دارد ضمن ارتقای کیفیت زندگی سالمندان، به احیای فضاهای

شهری، پایداری اجتماعی و بازآفرینی محله‌ای نیز دست یابد. این ویژگی‌ها، پژوهش حاضر را از سایر مطالعات مشابه متمایز می‌سازد.

روش پژوهش

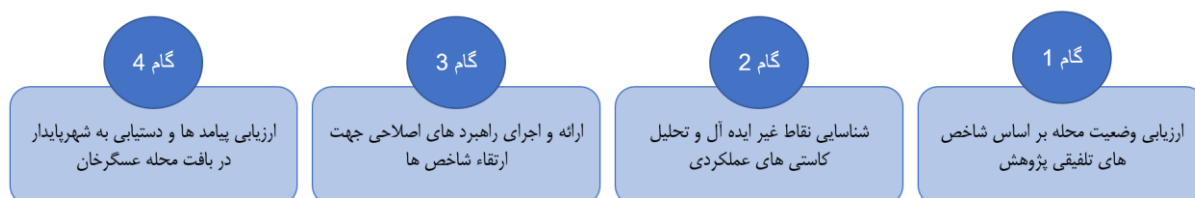
با توجه به مبانی نظری مطرح شده و بررسی دقیق الزامات شهر دوستدار سالمند، شامل مؤلفه‌های کلیدی مانند کیفیت فضاهای شهری، سلامت محیطی، زیرساخت‌های حمایتی، و همچنین شاخص‌های مرتبط با ارتقاء سلامت شهری و بهبود زیست‌پذیری برای گروه‌های سنی مختلف، شاخص‌هایی که به صورت مستقیم بر کیفیت زندگی سالمندان در مقیاس محلی تأثیرگذارند، استخراج و به عنوان معیارهای اصلی تحلیل در نمونه موردی انتخاب گردیدند. این شاخص‌ها مبتنی بر پیوند میان ساختار فضایی محله، قابلیت دسترسی، تعاملات اجتماعی، کیفیت خدمات و میزان انطباق کالبدی فضا با نیازهای خاص جمعیت سالمند، تدوین و اتخاذ شده‌اند.

جدول ۴- شاخص‌های پژوهش منبع: نگارندگان ۱۴۰۳

مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	گویه‌ها
کالبدی فضایی	دسترسی یکپارچه	دسترسی به خدمات بهداشتی - دسترسی به فضا های عمومی - دسترسی به حمل و نقل عمومی
اجتماعی تعاملی	برنامه های آموزشی	فضا های سبز و پارک ها با در نظر گرفتن نیاز های خاص سالمندان - میلمان مناسب سالمندان در محله
	حمایت اجتماعی محلی	برنامه های سلامت - برنامه های تغذیه - برنامه های فعالیت بدنی در فضا های عمومی
	مشارکت فعال سالمندان	کمک های اجتماعی - مشاوره
		مشارکت در فعالیت های محلی - مشارکت در تصمیم های شهری

با توجه به بافت سنتی و ارگانیک محله عسگرخان ارومیه، این شاخص‌ها می‌توانند به عنوان مبنای طراحی فضاهای و خدمات شهری قرار گیرند تا کیفیت زندگی سالمندان را ارتقاء دهند و حقوق آن‌ها را در زمینه سلامت تضمین کنند. بر اساس مدل مفهومی طراحی شده، ابتدا با تلفیق شاخص‌های برگرفته از مبانی نظری شهر دوستدار سالمند و رویکرد حق بر سلامت، فرآیند شناسایی و ارزیابی وضعیت موجود در محله عسگرخان آغاز می‌شود. در این مرحله، محله به لحاظ برخورداری از شاخص‌های منتخب به دو دسته نقاط ایده‌آل و غیر ایده‌آل تفکیک می‌گردد. در ادامه، با تحلیل کاستی‌ها و اجرای راهبردهای اصلاحی، تلاش می‌شود تا نقاط غیر ایده‌آل به شرایط مطلوب و نزدیک به استانداردهای شهر دوستدار سالمند ارتقا یابند. در نتیجه این فرآیند، دستیابی به شهری با ویژگی‌های شهر دوستدار سالمند در محله عسگرخان محقق می‌شود. پیامدهای مثبت این وضعیت، در ارتقای کیفیت زیستی ساکنان محله نمود یافته و در نهایت، این مسیر به تحقق شهری پایدار در بستر بافت تاریخی محله عسگرخان منتهی می‌گردد.

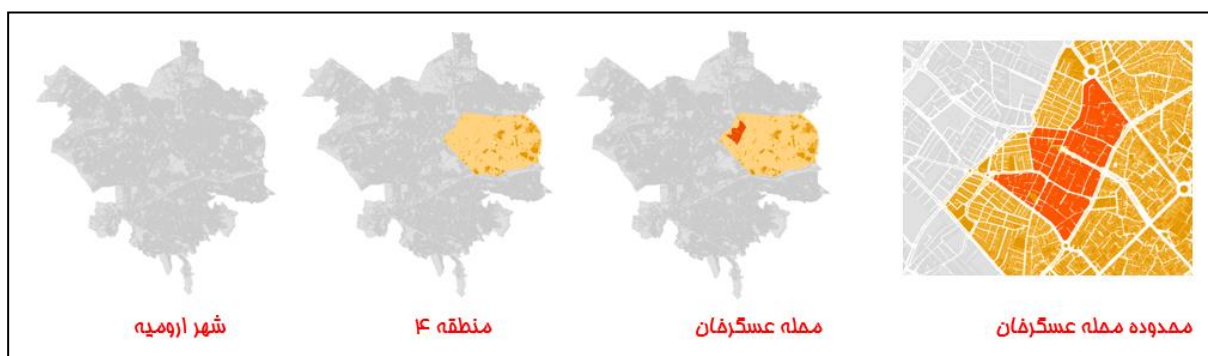
همچنین برای بررسی پراکنش فضایی خدمات و زیرساخت‌ها، تحلیل مکانی در محیط ArcGIS با استفاده از داده های مکانی جمع آوری شده صورت گرفت. داده‌های حاصل از پرسشنامه نیز مورد تحلیل توصیفی و استنباطی قرار گرفت. فرایند پژوهش در چهار گام متوالی انجام پذیرفت: در گام نخست، وضعیت موجود محله بر اساس شاخص‌های برگرفته از مبانی نظری تحلیل شد؛ در گام دوم، نقاط غیرایده‌آل و کاستی‌های عملکردی شناسایی گردید؛ در گام سوم، راهبردها و پیشنهادهای اصلاحی متناسب با شاخص‌ها تدوین شد؛ و در گام پایانی، با ارزیابی مجدد و سنجش میزان انطباق با شاخص‌های مطلوب، دستیابی به شهر پایدار در بافت تاریخی محله عسگرخان به‌عنوان هدف نهایی مورد بررسی قرار گرفت.

شکل ۳- گام های انجام پژوهش، منبع: نگارندگان، ۱۴۰۳

محدوده مورد مطالعه

محله عسگرخان یکی از محلات منطقه ۴ شهر ارومیه می‌باشد. منطقه ۴ شهر ارومیه منطقه ای از شهر ارومیه است که بافت قدیمی خمره ای، شکل دهنده شهر ارومیه در آن قرار دارد و بسیاری از آثار باستانی شهر ارومیه در آن واقع شده است و جمعیتی برابر با ۱۴۲۲۳۶ نفر دارد و موقعیت آن طبق نقشه ۱ می باشد (خضولو، ۱۴۰۲: ۷). از تاریخی ترین محلات شهر ارومیه محله عسگرخان می‌باشد که دلیل نامگذاری آن یکی از سرداران معروف و میهن پرست به اسم عسگرخان که اولین سفیر ایران در فرانسه بود، می‌باشد. محل قرارگیری دروازه عسگرخان که از ۷ دروازه اصلی شهر ارومیه می‌باشد در این محله است. فروریختن این دروازه همزمان بود با حمله سپاه عثمانی به این شهر در نیمه اول قرن دوازدهم هجری محله عسگرخان به علت قرارگیری در مرکز شهر بیشترین کاربری مسکونی را دارا می‌باشد و سایر کاربری‌های مختلط نیز محدوده وجود دارد. محور اصلی محله خیابان عسگرخان و مفتوح و خیابان های اصلی اطراف محدوده خیابان عطایی ۲ سرداران و حب نقی سید جواد و حافظ می باشند. این محله دارای آثار تاریخی متعددی است، از جمله خانه‌های جنرال، مسجد جنرال و یخچال نهل، که همگی در این منطقه واقع شده‌اند (مصیب زاده و سلیقه دار، ۱۴۰۱: ۲).

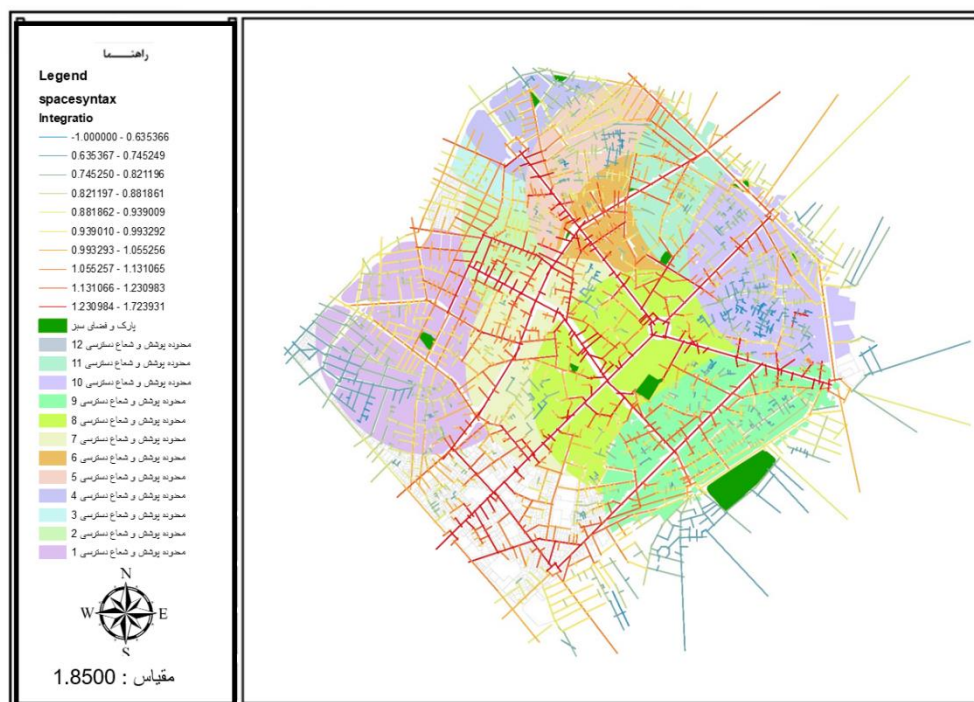

نقشه ۱- محدوده مورد مطالعه، منبع نگارندگان، ۱۴۰۳

تحلیل یافته های تحقیق

با استناد به شاخص‌های تعریف شده در پژوهش، محدوده مطالعاتی از منظر مؤلفه‌های کمی و کیفی به‌صورت دقیق و نظام‌مند مورد بررسی قرار گرفت. داده‌های مورد نیاز از طریق سه منبع اصلی شامل: پرسشنامه، برداشت‌های میدانی کارشناسی و دریافت نظرات مستقیم ساکنان و کاربران محلی گردآوری شد. در نخستین گام، وضعیت کاربری‌های خدماتی، فضاهای سبز و شعاع عملکردی

آن‌ها، به همراه موقعیت‌سنجی آن‌ها در مدل چیدمان فضایی (Space Syntax) تحلیل گردید تا سطح پوشش و میزان دسترسی به این خدمات در سطح محله ارزیابی شود. یافته‌های این مرحله، مبنای تحلیل‌های تکمیلی در راستای شناسایی کاستی‌ها و نیازهای محلی قرار گرفت. در ادامه، مبلمان شهری موجود در معابر مورد مطالعه به‌طور میدانی ارزیابی شد. داده‌های حاصل، شامل مؤلفه‌هایی نظیر وضعیت نورپردازی معابر (با تأکید بر نقش آن در ارتقاء احساس امنیت فردی)، نحوه جمع‌آوری پسماند (در ارتباط با پایداری زیست‌محیطی و تأثیر آن بر فضاهای سبز)، و ابعاد کمی و کیفی اجزای مبلمان شهری بود. این عناصر، به عنوان زیرساخت‌های کلیدی در تحلیل کیفیت دسترسی‌ها و معابر شهری در محدوده مورد مطالعه تلقی شدند. همچنین به‌منظور ارزیابی کیفیت پیاده‌روهای موجود، برداشت‌های میدانی دقیق انجام شد که طی آن، شاخص‌هایی همچون میزان تردد عابران پیاده، عرض مفید پیاده‌روها و میزان انطباق با استانداردهای طراحی انسان‌محور تحلیل گردید. کلیه این داده‌های میدانی در ترکیب با نتایج نظرسنجی‌های محلی، پایه‌ای مستحکم برای تحلیل وضعیت موجود و تدوین راهبردهای ارتقاءمحور در بستر محله فراهم ساختند. بررسی وضعیت فضای سبز در محدوده مورد مطالعه، براساس نقشه‌های تحلیلی (مطابق با شکل ۵) نشان می‌دهد که در مقیاس منطقه‌ای، کل پهنه‌ی محله تحت پوشش دسترسی به کاربری‌های فضای سبز قرار دارد. با این حال، در سطح محلی، برخی از بخش‌ها - به‌ویژه در ناحیه مرکزی و شرق محدوده - خارج از شعاع استاندارد دسترسی به فضاهای سبز محلی واقع شده‌اند و از این منظر دچار کمبود هستند. از منظر تحلیل مکانی با بهره‌گیری از مدل چیدمان فضا (Space Syntax)، کاربری فضای سبز با عملکرد منطقه‌ای در مجاورت معابری با شاخص پیوستگی بالا قرار گرفته است که این امر نشان‌دهنده قابلیت دسترسی مناسب و سطح بالای تعاملات اجتماعی پیرامون آن می‌باشد. در مقابل، سایر فضاهای سبز با عملکرد محلی عمدتاً در معابری با پیوستگی پایین جای گرفته‌اند که این مسئله می‌تواند موجب کاهش دسترسی و استفاده مؤثر از این فضاها در سطح محله گردد. نتایج حاصل از پرسشنامه‌های تکمیل‌شده توسط ساکنان نیز نشان می‌دهد که کیفیت دسترسی به فضاهای سبز، همچنین کیفیت خود این کاربری‌ها از دیدگاه پاسخ‌دهندگان، در سطح متوسط ارزیابی شده و امتیاز ۳ از ۵ را کسب نموده‌اند. این یافته‌ها مؤید نیاز به ارتقاء کیفیت و توزیع متوازن‌تر فضاهای سبز در سطوح محلی در محدوده مورد بررسی است.

نقشه ۲- نقشه دسترسی ها و موقعیت کاربری های فضای سبز در مدل space syntax منبع: نویسندگان، ۱۴۰۳

از منظر سرانه کاربری فضای سبز - در صورتی که تنها فضاهای سبز با عملکرد محلی در نظر گرفته شوند - محدوده مورد مطالعه با کمبود چشم‌گیری در این زمینه مواجه است. مطابق با داده‌های جدول (۵)، سرانه فضای سبز محله در این حالت تنها ۰/۱۶ مترمربع به ازای هر نفر برآورد شده است. با این حال، در صورت لحاظ نمودن فضاهای سبز با عملکرد منطقه‌ای، این مقدار به ۱/۴۲ مترمربع افزایش می‌یابد که همچنان فاصله قابل توجهی با استانداردهای مطلوب دارد. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده از پرسشنامه‌های توزیع‌شده، میزان رضایت ساکنان از کیفیت دسترسی به فضاهای سبز، امتیاز ۲/۵ از ۵ را کسب کرده است؛ این عدد بیانگر سطح رضایتی متوسط بوده و نشان می‌دهد که کیفیت و توزیع فعلی این کاربری‌ها، پاسخگوی کامل نیازهای جمعیت محلی به‌ویژه سالمندان نبوده است. این مسئله ضرورت بازنگری در سیاست‌های توزیع و ارتقاء کیفی فضاهای سبز در سطح محله را برجسته می‌سازد.

جدول ۵- سرانه کاربری فضای سبز وضع موجود در محدوده مورد مطالعه. منبع: نویسندگان، ۱۴۰۳

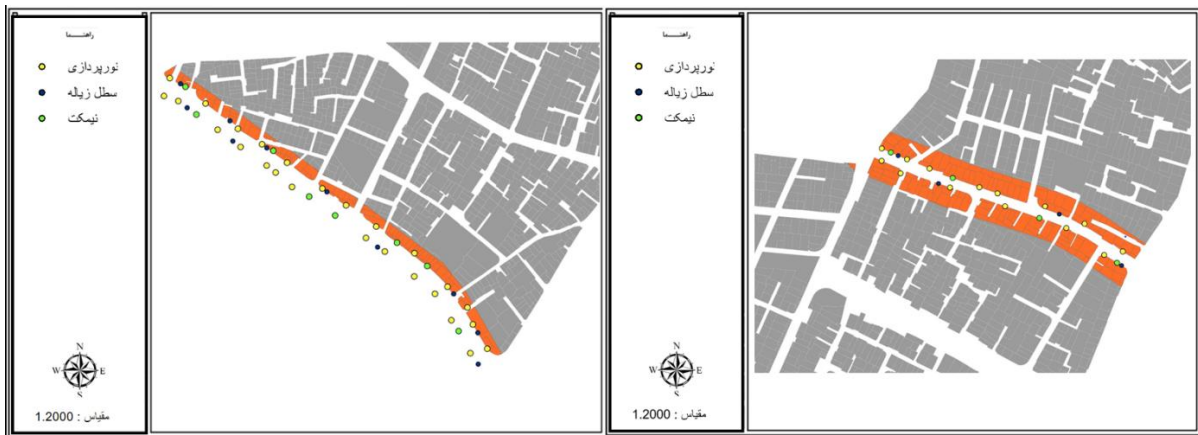
مساحت فضای سبز (با احتساب مقیاس منطقه ای)	مساحت فضای سبز (بدون احتساب مقیاس منطقه ای)	جمعیت محدوده	سرانه (با احتساب مقیاس محله ای)	سرانه (ای)
۶۱۱۳۸	۳۴۵۳	۲۱۳۲۴	۱/۴۲	۰/۱۶

در گام بعدی پژوهش، وضعیت ایستگاه‌های حمل‌ونقل عمومی در محدوده مورد مطالعه مورد تحلیل قرار گرفت. این ارزیابی با تمرکز بر ایستگاه‌های اتوبوس شهری - به‌عنوان شاخص‌ترین نماینده‌ی حمل‌ونقل عمومی در این محله - انجام شد؛ چرا که وجود تاکسی‌های شخصی و تاکسی‌های خطی با مسیرهای غیرثابت، امکان تحلیل دقیق‌تری از عملکرد آن‌ها فراهم نمی‌سازد. ایستگاه‌های اتوبوس شهری در این محدوده عمدتاً در مجاورت کاربری‌های خدماتی قرار دارند و تحلیل مکانی آن‌ها در مدل Space Syntax نیز نشان می‌دهد که این ایستگاه‌ها در معابری با شاخص بالای پیوستگی محلی مستقر شده‌اند. تمرکز اصلی این ایستگاه‌ها در امتداد بلوار عطایی - به‌عنوان یکی از محورهای مهم شهری - مشاهده می‌شود. بر اساس داده‌های حاصل از پرسشنامه‌ها، کیفیت و میزان دسترسی به حمل‌ونقل عمومی امتیاز میانگین ۳ از ۵ را کسب کرده است؛ در حالی که ارزیابی کیفیت ایستگاه‌های موجود و عملکرد کلی سیستم حمل‌ونقل عمومی، امتیازی معادل ۴ از ۵ را نشان می‌دهد. این نتایج بیانگر عملکرد نسبتاً مطلوب این زیرساخت در پاسخ‌گویی به نیازهای ساکنان، به‌ویژه سالمندان است، هرچند که فرصت‌هایی برای بهبود و بهینه‌سازی نیز وجود دارد.

نقشه ۳- نقشه کاربری های خدماتی محدوده مورد مطالعه در مدل space syntax منبع: نویسندگان، ۱۴۰۳

در راستای بررسی شاخص‌های مرتبط با مبلمان و تجهیزات شهری، اطلاعات میدانی دقیقی از کلیه معابر اصلی و فرعی محدوده جمع‌آوری شد. تحلیل انجام‌شده، ابعاد کمی و کیفی مبلمان شهری را در بر می‌گیرد و شامل ارزیابی المان‌هایی نظیر نیمکت‌ها، چراغ‌ها و سیستم‌های روشنایی، سطوح زباله، وضعیت جداره‌های ناظر (به‌عنوان شاخص مؤثر در ادراک امنیت فردی)، و همچنین میزان بهره‌گیری از انرژی‌های تجدیدپذیر در طراحی و عملکرد این عناصر می‌باشد. بر اساس داده‌های گردآوری‌شده، که نمونه‌ای از آن در شکل (۷) نمایش داده شده است، مبلمان شهری در معابر اصلی از تنوع و کیفیت بالاتری برخوردار است. به‌ویژه در زمینه نصب نیمکت‌ها و سطوح زباله، وضعیت به مراتب مناسب‌تری نسبت به معابر محلی مشاهده می‌شود. در معابر فرعی، بیشترین المان ثبت‌شده، چراغ‌ها و تجهیزات نورپردازی بوده‌اند؛ هرچند بررسی‌ها نشان می‌دهد که همین مؤلفه نیز در معابر اصلی از استانداردهای بالاتری تبعیت می‌کند. این یافته‌ها نشانگر تمرکز بیشتر برنامه‌ریزی شهری بر معابر اصلی و کم‌توجهی نسبی به ارتقاء کیفیت فضا در بافت محلی هستند.

نقشه ۴- نقشه نمونه برداشت از مبلمان محدوده مورد مطالعه. منبع: نویسندگان، ۱۴۰۳

نتایج جامع حاصل از ارزیابی کمی و کیفی مبلمان شهری در محدوده مورد مطالعه، به صورت تفصیلی در جدول (۶) ارائه شده است. بر اساس این یافته‌ها، سیستم‌های نورپردازی در معابر و مسیرهای دسترسی از کیفیت نسبی مطلوب‌تری نسبت به سایر مؤلفه‌های مبلمان شهری برخوردار هستند؛ موضوعی که نقشی تعیین‌کننده در ارتقاء ادراک امنیت عمومی در محیط شهری دارد. با این حال، بررسی‌ها نشان می‌دهد که در هیچ‌یک از تجهیزات موجود در سطح معابر، نشانه‌ای از بهره‌گیری از فناوری‌های مبتنی بر انرژی‌های تجدیدپذیر مشاهده نشده است؛ این موضوع، حاکی از نبود رویکرد پایداری در طراحی و نگهداشت زیرساخت‌های شهری این ناحیه است.

جدول ۶- نتایج برداشت مبلمان معابر محدوده مورد مطالعه. منبع: نویسندگان، ۱۴۰۳

مؤلفه‌ها	مبلمان شهری	سیستم جمع آوری زباله	نورپردازی	جداره‌های ناظر	استفاده از انرژی‌های تجدید پذیر
برداشت میدانی	۳	۳	۴	۳	-
پرسشنامه	۲	۳	۳	۴	-
مجموع از ۱۰	۵	۶	۷	۷	-

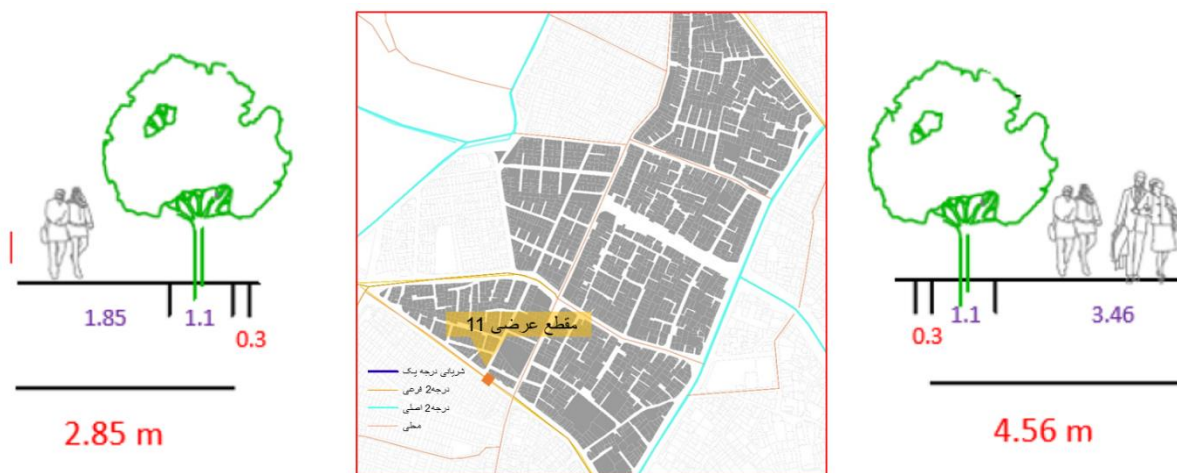
در راستای تکمیل فرآیند ارزیابی کیفیت دسترسی‌ها و بررسی دقیق شاخص‌های مرتبط با پیاده‌روها، مطابق با نقشه ۵، ابتدا مقاطع عرضی از پیاده‌روهای معابر اصلی و فرعی تهیه گردید. در ادامه، این مقاطع با استناد به ضوابط استاندارد عرض پیاده‌روها مورد تحلیل قرار گرفتند تا کیفیت فضایی آن‌ها به صورت دقیق سنجیده شود. برداشت‌های میدانی و تهیه برش‌های عرضی در تمامی ایستگاه‌های منتخب در محدوده مورد مطالعه انجام شده و نتایج به دست‌آمده مبنای تحلیل‌های بعدی قرار گرفت.

نقشه ۵- نقشه سلسله مراتب معابر محدوده مورد مطالعه. منبع: طرح جامع شهر ارومیه

مطابق با نقشه ۵، مقاطع عرضی پیاده‌روهای موجود در دو سوی معبر از نظر تقارن فضایی هماهنگی لازم را ندارند و عدم تقارن میان سمت چپ و راست به وضوح قابل مشاهده است. در بازه زمانی پنج دقیقه‌ای انجام برداشت، تعداد عابران عبوری از پیاده‌روی

سمت راست ۱۰۰ نفر و از سمت چپ ۱۲۰ نفر ثبت شده است. با استفاده از فرمول محاسبه عرض بهینه پیاده‌روها و با استناد به استانداردهای معتبر، عرض مناسب برای پیاده‌روها به ترتیب برابر با ۰.۶۲۵ متر در سمت راست و ۰.۷۵ متر در سمت چپ برآورد گردید. این در حالی است که عرض واقعی پیاده‌روها در مقطع مورد مطالعه، به طور محسوسی بیش از این مقادیر استاندارد بوده و از منظر فضایی، گنجایش مناسبی برای عبور و مرور عابران فراهم آورده است.

عرض کل مسیر : 22 متر

نقشه ۶- نمونه ارزیابی کیفیت پیاده رویهای محدوده مورد مطالعه. منبع: نویسندگان، ۱۴۰۳

از منظر میزان استفاده، تعداد متوسط عابران عبوری از پیاده‌روها در هر دقیقه معادل ۲۰ نفر در سمت راست و ۲۴ نفر در سمت چپ ثبت شده است. این ارقام به ترتیب نشان‌دهنده تراکم ۶ نفر بر متر طول در سمت راست و ۱۳ نفر بر متر طول در سمت چپ معبر می‌باشند. با توجه به شاخص‌های ارزیابی کیفیت مسیرهای پیاده (مطابق جدول ۷)، پیاده‌رو مورد بررسی در طبقه‌بندی سطح (ب) قرار گرفته است که بیانگر سطحی نسبتاً مناسب از کیفیت عملکرد مسیرهای پیاده در این محدوده است.

جدول ۷- سنجش کیفیت مسیرهای پیاده. منبع: دژدار، ۱۳۹۹

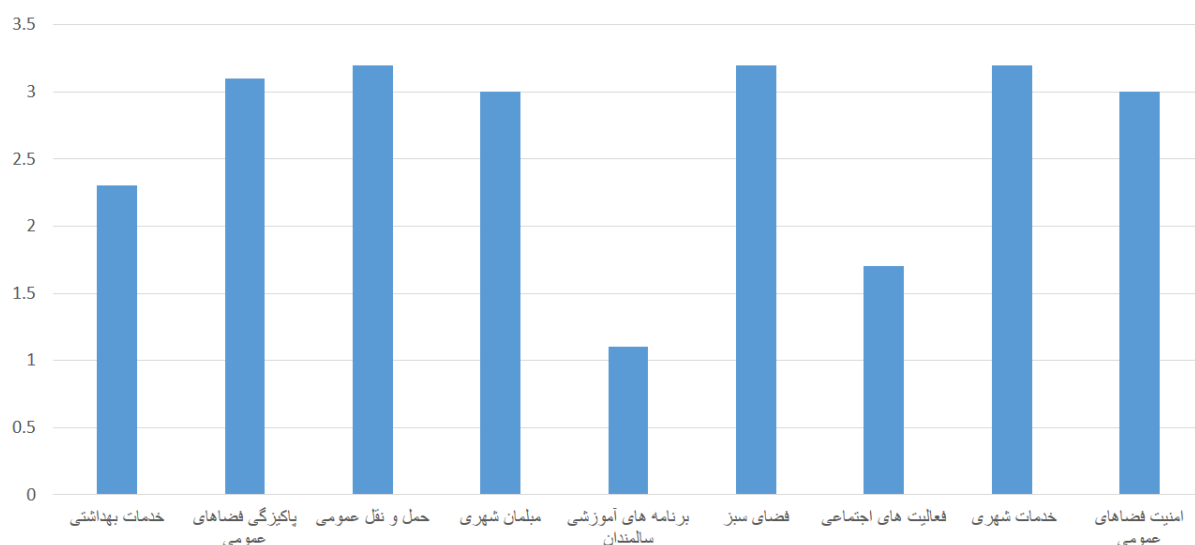
کیفیت تردد عابران پیاده	ابعاد مسیرهای پیاده‌روی (متر به ازای هر فرد)	شدت جریان عابران پیاده (نفر در دقیقه به ازای هر متر)
الف	بیش از ۱۳	کمتر از ۶
ب	۴ تا ۱۳	از ۶ تا ۲۰
ج	۲/۴ تا ۳/۹	۲۱ تا ۳۰
د	۱/۵ تا ۲/۳	۳۱ تا ۴۵
ه	۱/۴ تا ۰/۶	۴۶ تا ۷۵
و	کمتر از ۰/۶	متغییر و ناپایدار

به طور کلی، شبکه معابر در محدوده مورد بررسی از سطح کیفیتی نسبتاً مطلوب برخوردار بوده و میانگین امتیاز کسب‌شده توسط آن‌ها برابر با ۷/۸۲ از ۱۰ ارزیابی شده است. مطابق با داده‌های به‌دست‌آمده و آنچه در نقشه ۷ مشاهده می‌شود، حدود ۵۳ درصد از معابر در وضعیت مطلوب قرار دارند. این معابر با توجه به مجاورت با ایستگاه‌های حمل‌ونقل عمومی و همجواری با کاربری‌های جذاب جمعیت، واجد شاخص‌های منتخب پژوهش نیز هستند. در مقابل، ۴۷ درصد دیگر از معابر، با وجود بهره‌مندی از برخی امکانات، در طبقه‌بندی کیفی در سطح متوسط قرار گرفته‌اند.

نقشه ۷- نقشه نتایج ارزیابی کیفیت فضایی محدوده مورد مطالعه. منبع: نویسندگان، ۱۴۰۳

به منظور تحلیل داده‌های گردآوری شده از پرسشنامه، از روش‌های آمار استنباطی جهت تعمیم نتایج نمونه به جامعه آماری استفاده شد. با توجه به حجم نمونه ۳۳۴ نفر از جامعه‌ای متشکل از ۳۳۳۸ نفر، در ابتدا نرمال بودن داده‌ها بررسی و آزمون‌های آماری مناسب انتخاب شد. هدف از این مرحله، بررسی معناداری تفاوت میانگین‌های به دست آمده در شاخص‌های مختلف و تعیین اعتبار نتایج توصیفی بود. بر این اساس، پس از محاسبه میانگین و انحراف معیار هر متغیر، با بهره‌گیری از آزمون t تک‌نمونه‌ای، مشخص شد که سطح رضایت‌مندی یا ارزیابی پاسخ‌دهندگان نسبت به هر یک از شاخص‌ها از مقدار معیار (۳ به عنوان حد متوسط از ۵) فاصله معناداری دارد. یافته‌های حاصل از تحلیل استنباطی نشان داد که هیچ‌یک از مؤلفه‌های مورد بررسی نتوانسته‌اند امتیازی بالاتر از ۳ کسب کنند، که این خود نشان‌دهنده وضعیت نسبتاً نامطلوب شاخص‌های ارزیابی شده از دیدگاه پاسخ‌دهندگان است. با وجود اینکه مؤلفه‌هایی نظیر «حمل و نقل عمومی»، «فضای سبز»، «خدمات شهری» و «اینترنت فضاهای عمومی» امتیازهای نسبتاً بالاتری داشته‌اند، اما همچنان زیر سطح متوسط قرار دارند. از سوی دیگر، مؤلفه‌هایی همچون «برنامه‌های آموزشی سالمندان» و «فعالیت‌های اجتماعی» با کمترین میانگین، نشان‌دهنده بیشترین ضعف در وضعیت موجود هستند. این همسویی میان تحلیل‌های توصیفی (مطابق با نمودار ترسیمی) و نتایج استنباطی، بیانگر آن است که کیفیت خدمات شهری در ابعاد مختلف، از منظر شهروندان، نیازمند ارتقاء و بازنگری اساسی است.

شکل ۴- نمودار نتایج پرسشنامه کیفی برداشت شده از سطح محله، منبع: نگارندگان، ۱۴۰۳

به عنوان جمع بندی نهایی می توان گفت، بررسی های صورت گرفته در محله تاریخی عسگرخان نشان داد که کیفیت زندگی شهری نه تنها بر وضعیت سالمندان اثرگذار بوده، بلکه بر تمامی گروه های سنی نیز تأثیر منفی گذاشته و باعث شکل گیری فضاهایی نیمه متروک، منفعل و فاقد سرزندگی شده است. تحلیل های میدانی و داده های حاصل از پرسشنامه ها به وضوح گویای آن است که عدم توجه به زیرساخت های اساسی چون پیاده روهای مناسب، میلان شهری کارآمد، دسترسی به حمل و نقل عمومی و فضاهای سبز، موجب گسست در ارتباطات فضایی و کاهش تعاملات اجتماعی به ویژه در بخش های مرکزی و شرقی محله گردیده است. یافته های این پژوهش نشان می دهد که صرف تمرکز بر ارتقاء خدمات اختصاصی برای سالمندان، بدون در نظر گرفتن زمینه های اجتماعی-فضایی مشترک برای تمام گروه های سنی، نه تنها کیفیت زندگی سالمندان را بهبود نمی بخشد، بلکه مانعی برای تحقق فضاهای شهری پایدار و پویا به شمار می آید. بنابراین، لازمه شکل گیری محله ای دوستدار سالمند، ارتقاء هم زمان کیفیت فضاهای شهری برای تمامی گروه های سنی است تا از رهگذر ایجاد بسترهای تعامل اجتماعی، بتوان به پایداری اجتماعی و فضایی و در نهایت شکل گیری شهر انسانی تر و سرزنده تر دست یافت.

بحث

پژوهش حاضر با تمرکز بر ارتقای فضاهای شهری دوستدار سالمند در بافت تاریخی محله عسگرخان ارومیه، با بهره گیری از رویکرد «حق بر سلامت» و تحلیل فضایی، در پی آن است تا نشان دهد کیفیت زندگی سالمندان در پیوندی تنگاتنگ با کیفیت کلی فضاهای شهری و میزان تعاملات اجتماعی درون محله ای قرار دارد. یافته های تحقیق به طور کلی حاکی از آن اند که فضاهای عمومی محله از نظر زیرساختی، اجتماعی و عملکردی در وضعیت مطلوبی قرار ندارند و این ناکارآمدی نه فقط برای سالمندان، بلکه برای تمامی گروه های سنی به شکل ملموسی تجربه می شود. نتایج تحلیل استنباطی پرسشنامه نیز این وضعیت را تأیید می کند، به طوری که هیچ یک از شاخص های مورد بررسی، امتیازی بالاتر از حد متوسط کسب نکرده اند. پایین بودن معنادار میانگین ها نسبت به مقدار معیار (۳ از ۵) نشان می دهد که کیفیت خدمات شهری از منظر ساکنان، به ویژه در زمینه هایی نظیر فعالیت های اجتماعی و برنامه های آموزشی، نیازمند بازنگری و ارتقاء اساسی است. در مقایسه با مطالعات پیشین، این تحقیق تلاش کرده خلأهای نظری و تجربی موجود را با رویکردی جامع و چندلایه پوشش دهد. در سطح ملی، پژوهش هایی نظیر پاريجاني، غفاری گیلانده، استیصاری و نظم قر (همگی ۱۴۰۱) به روشنی ضعف شاخص های شهر دوستدار سالمند در شهرهایی چون بابل، ساری و تهران را نشان داده اند و بر رابطه ضعیف شاخص های زیست پذیری با رضایت سالمندان تأکید کرده اند. در سطح بین المللی نیز تحقیقاتی مانند پژوهش های پنگ در داژو، لی در شانگهای، وانگ در هنگ کنگ و سونگ کی مین در کره جنوبی به این نتیجه رسیده اند که کیفیت طراحی

شهری، چیدمان زیرساخت‌ها، ایمنی و خدمات عمومی نقش مهمی در سلامت روانی و رفاه سالمندان ایفا می‌کنند؛ اما همچنان با چالش‌هایی نظیر نابرابری در دسترسی، طراحی غیرمشارکتی و ضعف پیوندهای اجتماعی مواجه‌اند. وجه تمایز اساسی این پژوهش در اتخاذ رویکردی بومی، یکپارچه و بین‌نسلی است. برخلاف اغلب مطالعات پیشین که بر بهبود اجزای فیزیکی نظیر پیاده‌روها یا مبلمان شهری تمرکز داشته‌اند، این تحقیق با تلفیق ابعاد کالبدی، اجتماعی و زیست‌محیطی در مقیاس محله‌ای، به بررسی هم‌زمان زمینه‌های ساختاری و اجتماعی در شکل‌گیری فضاهای دوستدار سالمند پرداخته است. تأکید بر نقش ساختار تاریخی و اجتماعی محله عسگرخان و لزوم مشارکت تمامی گروه‌های سنی در بازآفرینی فضاهای عمومی، این پژوهش را در جایگاهی متمایز قرار می‌دهد. بدین ترتیب، مسیر تازه‌ای برای طراحی سیاست‌های عدالت‌محور، زمینه‌گرا و پایداری اجتماعی در فضاهای شهری تاریخی کشور فراهم می‌شود.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف ارتقای فضاهای شهری دوستدار سالمند در محله تاریخی عسگرخان ارومیه، با بهره‌گیری از رویکرد «حق بر سلامت» و تحلیل فضایی، تلاش کرد تا نشان دهد که تحقق فضاهای مناسب برای سالمندان نه تنها به بهبود کیفیت زندگی این گروه منجر می‌شود، بلکه در صورت اتخاذ رویکردی بین‌نسلی، می‌تواند موجب ارتقاء کلی فضاهای محلی و پایداری اجتماعی شود. مسئله محوری پژوهش بر این فرض مبتنی بود که طراحی و بازآفرینی فضاهای عمومی با تأکید صرف بر نیازهای سالمندان، بدون در نظر گرفتن سایر گروه‌های سنی و زمینه‌های اجتماعی-فضایی، به نتیجه مطلوب نخواهد رسید. از این رو، مطالعه به بررسی میزان ارتباط میان کیفیت فضاهای عمومی، تعاملات اجتماعی و ساختار کالبدی محله در ایجاد محیطی سرزنده و انسانی برای سالمندان پرداخت. یافته‌های حاصل از تحلیل‌های میدانی و پرسشنامه‌ها به وضوح نشان می‌دهد که ضعف در کیفیت فضاهای عمومی، از جمله وضعیت نابسامان پیاده‌روها، ناکارآمدی مبلمان شهری، کمبود فضاهای سبز و ضعف در دسترسی به حمل‌ونقل عمومی، منجر به گسست فضایی و کاهش تعاملات اجتماعی در محله شده است. این وضعیت نه تنها بر تجربه زیست‌پذیری سالمندان اثر منفی گذاشته، بلکه فضاهای شهری را به مکان‌هایی منفعل، نیمه‌متروک و فاقد پویایی برای تمامی گروه‌های سنی تبدیل کرده است. در تحلیل داده‌ها، مؤلفه‌هایی مانند برنامه‌های آموزشی سالمندان و فعالیت‌های اجتماعی کمترین امتیاز را کسب کردند که نشان‌دهنده خلأهای عمیق در زمینه مشارکت و حضور اجتماعی سالمندان است. از سوی دیگر، مؤلفه‌هایی مانند فضای سبز و خدمات شهری اگرچه وضعیت بهتری داشتند، اما همچنان زیر سطح متوسط قرار گرفتند و گویای آن است که بهسازی‌های موجود نتوانسته‌اند پاسخگوی نیازهای انسانی و جمعیتی محله باشند. با در نظر گرفتن ویژگی‌های خاص محله عسگرخان از جمله ساختار ارگانیک، فرسودگی کالبدی، تغییرات جمعیتی و کاهش فضاهای عمومی سنتی، بازآفرینی شهری باید با نگاهی انسان‌محور و زمینه‌گرا صورت گیرد. پیشنهاد می‌شود به جای تمرکز بر ایجاد فضاهایی صرفاً تخصصی برای سالمندان، رویکردی یکپارچه و بین‌نسلی اتخاذ شود که در آن، ارتقاء کیفیت پیاده‌مداری در معابر اصلی و فرعی، توسعه پیوسته فضاهای سبز خردمقیاس در دل بافت مسکونی، طراحی مبلمان شهری متناسب با نیازهای افراد با توان حرکتی محدود، و بازتخصیص کاربری‌های خدماتی متنوع در فواصل پیاده‌پیمایی کوتاه، به خصوص در معابر با امتیازهای پایین در اولویت قرار گیرد.

افزون بر مداخلات کالبدی، باید بستری برای احیای سرمایه اجتماعی و تعاملات بین‌نسلی فراهم گردد. ایجاد فضاهای مشارکتی چندمنظوره با قابلیت برگزاری برنامه‌های آموزشی، فرهنگی و فراغتی برای تمامی گروه‌های سنی، به‌ویژه سالمندان، می‌تواند به تقویت حس تعلق و حضور طولانی‌مدت آنان در محله منجر شود. تقویت حس مکان، احیای خاطره‌انگیزی فضاهای تاریخی محله و طراحی فعالیت‌محور فضاهای عمومی، در کنار حفظ هویت تاریخی عسگرخان، از مهم‌ترین راهکارهایی است که می‌تواند زمینه‌ساز شکل‌گیری محله‌ای سرزنده، عادلانه و دوستدار سالمند شود؛ محله‌ای که نه با تفکیک گروه‌های سنی، بلکه با پیوند آن‌ها به واسطه فضا، به تحقق شهری انسانی و پایدار دست یابد.

- استبصاری، فاطمه؛ رحیمی خلیفه کندی، زهرا؛ نصیری، ملیحه مرادی فتح، مرجان؛ کریمی یگانه، فرانک و مصطفایی، داود. (۱۴۰۱)، ارزیابی زیر ساخت‌های حمل و نقل و فضای شهری تهران بر اساس شاخص‌های شهر دوستدار سالمند، فصلنامه آموزش بهداشت و ارتقای سلامت ایران، دوره ۹، شماره ۲، تابستان، ۱۸۷-۲۰۰.
- قلعه نویی، محمود؛ مختارزاده، صفورا و بهرامی، آیلین. (۱۳۹۸)، ارزیابی و تحلیل تأثیر خیابان‌های معاصر ایجاد شده بر نظام ساختاری فضایی بافت‌های تاریخی در منطقه ۳ شهر اصفهان، دانش شهرسازی (۴۳) ۹۰-۷۳.
- گودرزی، مجید؛ ملکی، سعید و خدابخشی داریوش. ۱۴۰۲، مدل سازی معادلات ساختاری عوامل مؤثر بر تحقق شهر دوستدار سالمند (مطالعه موردی شهر اهواز)، مطالعات برنامه ریزی سکونتگاه‌های انسانی، مقاله ۱۳، دوره ۱۸، شماره ۴ - شماره پیاپی ۶۵، اسفند ۱۴۰۲، صفحه ۱۷۱-۱۸۴
- حسینقلی زاده، علی؛ جلوخانی نیکی، محمدرضا؛ نخستین روحی، محمدرضا و حاجیلو، فخرالدین. (۱۳۹۹)، تحلیل مکانی و ارزیابی فضاهای شهری از منظر شهر دوستدار سالمند مطالعه موردی منطقه ۶ شهر تهران. پژوهش‌های جغرافیایی برنامه ریزی شهری، دوره ۵، شماره ۲، تابستان.
- کریمی، بدریه؛ مهکی، بهزاد؛ محمد کریمی، مازین عباس؛ علیمراد نوری، محمد و تاجور، مریم. (۱۴۰۲)، وضعیت شاخص‌های شهر دوستدار سالمند در کرمانشاه براساس مدل سازمان جهانی بهداشت. پیش ۲۲ (۴): ۳۸۷-۴۰۱.
- کریمی، سونیا. (۱۴۰۱). بررسی تغییرات ساختاری جمعیت و نیاز به زمین و مسکن با رویکردهای باروری محتمل در افق ۱۴۱۰ ایران، فضای شهری و حیات اجتماعی، (۳) ۱، ۳۸-۱۷.
- خضری، آرام. (۱۴۰۲). بررسی تأثیر امنیت کالبدی و دسترسی به خدمات عمومی بر احساس ارتقای کیفیت سکونتی شهروندان (مطالعه موردی: منطقه ۴ شهر ارومیه). فضای شهری و حیات اجتماعی، (۷) ۲، ۱۹-۱.
- محمود زاده، حسن؛ آقایی، توکل و حاتمی، داود. (۱۴۰۱)، ارزیابی شاخص‌های شهر دوستدار سالمند مطالعه موردی: منطقه سه کلانشهر تبریز. مطالعات فضای شهری و حیات اجتماعی. (۶) ۲، ۱۹-۴۱.
- محمودزاده، حسن؛ آقایی هیر، توکل و حاتمی، داود. (۱۴۰۳)، ارزیابی وضعیت منطقه چهار کلانشهر تبریز از منظر شهر دوستدار سالمند. جغرافیا و برنامه ریزی، ۲۸ (۸۸)، ۳۲۹-۳۵۵.
- معروفی، سمانه؛ زرآبادیپور، فرنوش؛ محمدی، فاطمه؛ علیزاده، احد و مطلبی، سیده آمنه. (۱۴۰۳)، نقش پیش‌بینی‌کننده شاخص‌های شهر دوستدار سالمند در تعلق اجتماعی سالمندان شهرستان محمدیه، قزوین. مجله سالمندی ایران، ۱۹ (۳): ۳۹۸-۴۰۹.
- مصیب زاده، علی و خیاط سلیقه دار، شراره. (۱۴۰۱)، شراره کاربست تکنیک چیدمان فضایی جهت بازآفرینی و هویت بخشی کالبدی محلات شهری (نمونه موردی: محله عسگرخان شهر ارومیه)، فصلنامه برنامه ریزی شهری و توسعه منطقه ای، شماره ۳، دوره ۱،
- موسوی، م.، بهرامی جعفر، س. و دوستمرادی، ح. (۱۴۰۰). تحلیل فضایی روندهای سالخوردگی جمعیت در نواحی مرزی ایران (مطالعه موردی: استان کرمانشاه، ۱۳۹۵-۱۳۶۵). جغرافیا و روابط انسانی، (۴) ۳، ۳۳۵-۳۵۵.
- موسوی، م.، حنفی، ا.، باقری کشکولی، ا.، اکبری، م. و محمدی، س. (۱۴۰۰). تبیین رابطه بین سالخوردگی جمعیت و شاخص‌های توسعه اجتماعی در کشورهای جهان اسلام. برنامه ریزی توسعه و رفاه اجتماعی، (۴۸) ۱۲، ۳۴-۱.
- پورمه‌بادیان، الهام و افشاری، مریم. (۱۴۰۲)، بازخوانی اسناد بین‌المللی حمایت از بهداشت و سلامت عمومی با هدف دستیابی به مؤلفه‌های حق بر شهر از طریق طراحی شهری. مجله علمی پژوهشی حقوق پزشکی. ۱۷ (۵۸): ۹۴۶-۹۳۲.
- راهب، غزل و فرهادیان مرتضی. (۱۴۰۲)، ارائه روشی برای بررسی و تحلیل ساختار فضایی موجود شهره رویکرد بهبود سازمان فضایی شهر (مطالعه موردی: شهر بندر عباس دانش شهرسازی، (۳۷) ۲۱-۴۰.

- رحمتی، منصور و محمدی، چنور. (۱۴۰۱)، مدلسازی معادلات ساختاری شاخص های شهر دوستدار سالمند کرمانشاه، جغرافیا و آمایش شهری منطقه ای، دوره ۱۲، شماره ۴۳، تیر ۱۴۰۱، صفحه ۱۲۳-۱۴۸.
- رضائی، مریم؛ تدین، بهاره و جوانبخت قهفرخی، مرضیه. (۱۴۰۲). بررسی و ارزیابی مطلوبیت فضاهای شهری در راستای رضایتمندی روانی جامعه سالمندان (نمونه موردی: خیابان ملت شهر کرد، پژوهش های جغرافیای برنامه ریزی شهری، ۱۱ (۳)، ۹۸-۷۹.
- صمدی، علی؛ احمدیان، رضا و بندرآباد، علیرضا. (۱۴۰۱)، ارزیابی سطح تحقق پذیری عدالت فضایی با تأکید بر رویکرد حق به سلامت شهر مطالعه موردی: شهر ارومیه، فصلنامه آینده پژوهی شهری، ۲(۴)، ۹۴-۱۱۵.
- شکری فیروزجاه، پری؛ صیدبیگی، صادق؛ اروند پوران، مقدم و حبیب زاده، محسن. (۱۴۰۳). ارزیابی میزان تحقق شاخص های شهر سالمند محور در بافت قدیمی و ناکارآمد شهر ساری. فصلنامه جغرافیا و آینده پژوهی منطقه ای، ۲(۱)، ۸۳-۶۹.
- زنگانه، احمد؛ تلخایی، حمیدرضا؛ عباس زاده سورامی، مهدی و مه آبادی پور، محمد مهدی. (۱۴۰۲)، تحلیل عوامل مؤثر کالبدی و اجتماعی بر تحقق پذیری شهر دوستدار سالمند مطالعه موردی شهر و رامین، پژوهش های جغرافیای برنامه ریزی شهری، ۱۱ (۲)، ۱۵۵-۱۷۴.

- Estebarsari F, Rahimi Khalifeh Kandi Z, Nasiri M, Moradi Fath M, Karimi Yeganeh F, Mostafaei D. Evaluation of Transportation Infrastructure and Urban Space of Tehran based on The Indicators of Age Friendly. *Iran J Health Educ Health Promot* 2021; 9 (2) :187-200 <http://dx.doi.org/10.52547/ijhehp.9.2.187> [In Persian].
- Ghalehnoee, M. , Mokhtarzadeh, S. and Bahrami, A. (2020). Evaluation and Analysis of the Impact of the Constructed Contemporary Streets on the Structural-Spatial System of the Historical Fabric in the District 3 of Isfahan. *Urban Planning Knowledge*, 3(4), 73-90. <https://doi.org/10.22124/upk.2020.14846.1326> [In Persian].
- Goodarzi, M., Maleki, S., & Khodabakhshi, D. (2024). Structural Equation Modeling of Factors Affecting the Realization of an Elderly-Friendly City (Case Study: Ahvaz City). *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 18(4), 171-184 <https://dorl.net/dor/20.1001.1.25385968.1402.18.4.16.9> [In Persian].
- Hosingholzade, A. , jelokhani, M. , Mahsa, N. and Hajilo, F. (2020). Spatial analysis and evaluation of urban spaces from the elderly-friendly city perspective (Study area: District 6 of Tehran, Iran). *Geographical Urban Planning Research (GUPR)*, 8(2), 371-389. <https://doi.org/10.22059/jurbangeo.2020.295771.1215> [In Persian].
- Karami B, Mahaki B, Mohammad Karimi Mazhin A, Alimorad Nori M, Tajvar M. An Age-Friendly City Indicators of Kermanshah Based on World Health Organization Model. *Payesh* 2023; 22 (4) :387-401. <http://dx.doi.org/10.61186/payesh.22.4.387> [In Persian].
- Karami, S. (2023). Survey of structural changes in population and need for land and housing with possible fertility approaches on the horizon of 1410 Iran. *Urban Space and Social Life*, 1(3), 17-38. <https://doi.org/10.22034/jprd.2023.54974.1022> [In Persian].
- Khezerlou, A. (2024). Investigating the Effect of Physical Security and Access to Public Services on the Feeling of Improving the Residential Quality of Citizens (Case Study: District 4 of Urmia City). *Urban Space and Social Life*, 2(7), 1-19. <https://dio.org/10.22034/jprd.2024.60196.1075> [In Persian].
- Mahmoudzadeh, H. , Aghayari hir, T. and Hatami, D. (2024). Assessing the elderly-friendly city status in the region four of Tabriz Metropolis. *Journal of Geography and Planning*, 28(88), 79-47. <https://doi.org/10.22034/gp.2023.54153.3060> [In Persian].

- Mahmoudzadeh, H. , Aghayari, T. and Hatami, D. (2023). An evaluation of the elderly friendly city indicators for Tabriz Region 3. *Urban Space and Social Life*, 2(6), 19-41. <https://doi.org/10.22034/jprd.2023.54540.1021> [In Persian].
- Marofi S, Zarabadi Poor F, Mohammadi F, Alizadeh A, Motalebi S A. The Role of Age-friendly City Indicators in Predicting Social Belonging in Older Adults Residing in Mohammadiyeh County, Qazvin, Iran. *Salmand: Iranian Journal of Ageing* 2024; 19 (3) :398-409 <http://dx.doi.org/10.32598/sija.2024.2778.10> [In Persian].
- Mosayyebzadeh, A. and Khayat salighr, S. (2023). Application of Spatial Arrangement Technique for Reconstruction and Physical Identification of Urban Neighborhoods (Case Study: Asgarkhan Neighborhood of Urmia). *Urban Space and Social Life*, 1(3), 89-105. <https://doi.org/10.22034/jprd.2023.55405.1031> [In Persian].
- Mousavi, M., Bahramijaf, S., & Dostmoradi, H. (2021). Spatial analysis of population aging trends in border areas of Iran (Case study of Kermanshah province, 1986-2016). *Geography and Human Relationships*, 3(4), 335-355. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.26453851.1400.3.4.22.7> [In Persian].
- Mousavi, M., Hanafi, A., Bagheri kashkouli, A., Akbari, M., & Mohammadi, S. (2021). Explaining the relationship between population aging and social development indicators in the countries of the Islamic world. *Social Development & Welfare Planning*, 12(48), 1-34. <https://doi.org/10.22054/qjds.2021.58274.2119> [In Persian].
- Pourmahabadian E, Afshari M. Rereading International Documents Supporting Health and Public Health with the Aim of Achieving the Components of the Right to the City Through Urban Design. *MLJ* 2023; 17 (58) :932-946 [In Persian].
- Raheb, G. and Farhadian, M. (2023). Providing a method to investigate and analyze the existing space structure of cities by improving the spatial organization of the city (case study: Bandar Abbas). *Urban Planning Knowledge*, 7(3), 21-40. <https://doi.org/10.22124/upk.2023.24232.1855> [In Persian].
- Rahmati, M. and Mohammadi, C. (2022). Modeling Structural Equations of The Characteristics of The Elderly Friendly City of Kermanshah. *Geography and Territorial Spatial Arrangement*, 12(43), 123-148. <https://doi.org/10.22111/gaij.2022.41249.2985> [In Persian].
- rezaee, M. , Tadayon, B. and Javanbakht Ghahfarokhi, M. (2023). Studying and evaluating of the desirability of urban spaces toward the psychic satisfaction of the elderly community the case study of Mellat Street, Shahrekord. *Geographical Urban Planning Research (GUPR)*, 11(3), 79-98. <https://doi.org/10.22059/jurbangeo.2023.361322.1838> [In Persian].
- Samadi, Ali, Ahmadian, Reza, Bandarabad, Alireza. "Evaluating the level of realization of spatial justice with an emphasis on the approach of the right to the health of the city (Case study: Urmia city)." *Urban Futurology*, vol. 2, no. 4, 2023, pp. 115-94. <https://doi.org/10.30495/uf.2023.1981449.1106> [In Persian].
- Shokri Firouzjah, P., seidbeigi, S., Aravand, P., & Moghadam Habibzadeh, M. (2024). Evaluation of the realization of the indicators of the elderly-oriented city in the old and inefficient context of Sari City. *Geography and Regional Future Studies*, 2(1), 69-83. <https://doi.org/10.30466/grfs.2024.55069.1039> [In Persian].
- Zanganeh, A. , Talkhabi, H. R. , Abbas zadeh soorami, M. and Mah abadi, M. (2024). Analysis physical and social effective factors on the attainment of an age-friendly city - case study: Varamin city. *Geographical Urban Planning Research (GUPR)*, 11(4), 155-174. <https://doi.org/10.22059/jurbangeo.2024.368274.1883> [In Persian].

- Du Y, Huang W. (2022). Evaluation of Street Space Quality Using Streetscape Data: Perspective from Recreational Physical Activity of the Elderly. *ISPRS International Journal of Geo- Information*, 11(4), 2-41. <http://doi.org/10.3390/ijgi11040241>
- Felip, R.A., Rua, M.J., & Kouidmi, F. (2021). An Inclusive Model for Assessing Age-Friendly Urban Environments in Vulnerable Areas. *Journals Sustainability*, 13 (15), 8352. <http://dx.doi.org/10.3390/su13158352>
- Greenfield EA, Buffel T. Age-Friendly Cities and Communities: Research to Strengthen Policy and Practice. *J Aging Soc Policy*. 2022 Mar 4;34(2):161-174. <https://doi.org/10.1080/08959420.2022.2049573>
- Xiong, Y., Lu, Q., & Hu, Y. (2020). Elderly Fitness-Oriented Urban Street Design: Case Study in Nanchang, China. *Journal of Urban Planning and Development-asce*, 146, 05019021.
- Zhang, Y., Wu, Z., Wu, Z., Liu, Y., & Yang, Z. (2023). Using Space Syntax in Close Interaction Analysis between the Elderly: Towards a Healthier Urban Environment. *Buildings*, 13(6), 1456. <https://doi.org/10.3390/buildings13061456>